

Tarihsel İsa Araştırmaları ve Onların Bulguları Üzerine Bazı Mülahazalar

Mahmut Aydın*

Some Reflections on the Quest of the Historical Jesus and Its Findings

This essay pursues the studies pertaining to the quest for the historical Jesus, which was one of the numerous by-products of the epochal movement of the Western spirit known as the Enlightenment. Christianity as we know it, did not originate with Jesus of Nazareth. But, Christianity was formed around the conviction that Jesus was exalted to God's right hand at his death and would return as the heavenly son of Adam to sit in cosmic judgement at the end of time. The historical Jesus was gradually elevated to godhood in the second and third centuries. This development have led modern critical scholars to distinguish Jesus of Nazareth (historical Jesus) from the so-called Christ of faith (the Christ embodied in the first confessions of Paul and the creedal formulations of the fourth and later centuries). The quest for the historical Jesus is an effort to emancipate the Galilean Jew from the tangle of Christian overlay that obscures to some extent who Jesus was and what he said, and to distinguish the religion of Jesus from the religion about Jesus. That quest has been under way since the eighteenth century, when the first critical scholars asserted their independence from ecclesiastical control. It continued unabated in the nineteenth and twentieth centuries. Those who find out who was the Jesus of Nazareth, have tried to respond these questions: Do Jesus' words and deeds play a formative role in the religion that bears his name? Does Jesus have anything to say about the religion formed around his life and death? Or did the first Christians merely borrow his name and his death as the pretext for a religion that has little or nothing to do with Jesus of Nazareth.

Bilindiği üzere İsa'nın yaşamı, peygamberliği, öğretisi, şahsı ve konumunun araştırılması konusu ilk Hıristiyan cemaatinin teşekkülünden itibaren Hıristiyan düşüncesinin merkezini oluşturmuştur. Ancak son iki yüz yıldır hem Kilise içindekilerin, hem de Kilise dışındaki araştırmacıların, İsa konusundaki incelemelerinde ve KİLİSENİN ONUN HAKKINDAKİ İDRAKLERİNDE önemli değişiklikler meydana gelmiş ve halen gelmeye devam etmektedir. Çünkü bu dönemde teolojik olarak ele alınan İsa ve onun

* Yrd. Doç. Dr. Mahmut Aydın, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

konumu sorunu, artık tarihsel olarak da ele alınıp araştırılmaya başlanmıştır. İşte biz de bu yazımızda yaklaşık 200 yılı aşkın bir süredir Batı Hıristiyan akademilerinde tarihsel İsa'nın [tarihin İsa'sının] ortaya konması yönünde yapılan çalışmaları ele alıp inceleyerek onların sundukları İsa imajları üzerinde durmaya çalışacağız. Bunu yaparken temel amacımız söz konusu bu araştırmaların bulgularını genel olarak İsa konusuyla ilgilenen kişilere, özelde ise Hıristiyanlıkla ilgili akademik çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılara sunarak "diyalog çağı" olarak adlandırılan çağımızda Hıristiyan muhataplarımızın inançlarının daha iyi tanınmasına katkıda bulunmaktır.

Tarihsel İsa Araştırmalarına Giriş

İsa'nın yaşamı konusunda tarihsel araştırmalar, aydınlanma düşüncesinin bir ürünüdür. Bilindiği üzere 17. yüzyılda Galile, Kopernikus, Kepler ve benzer düşünceye sahip diğer bilim adamları tarafından kullanılan tenkitçi ve bilimsel araştırmalar kısa sürede tüm ilim dallarına sirayet edecek şekilde insan zihninde güvenli bir konuma gelmişlerdi. Öyle ki bu süreçte ilim adamları klasik metinleri lafzi/literâl tenkide tabi tutarak metin tenkidi, kaynak tenkidi ve tarihsel tenkit gibi metotlar yardımıyla onların doğruluğunu, tarihsel güvenilirliğini ve işlevselliğini araştırmaya başlamışlardır.¹

18. yüzyılla birlikte başlayan aydınlanma düşüncesi, kendini hem Kilise geleneğinden hem dogmadan ve hem de savunmacı anlayıştan kurtardığı için onun savunucuları kutsal kitabı yani Kitab-ı Mukaddes'i tarihsel karaktere sahip bir kitap olarak görmeye başlattıklarından, insanlar tarafından kaleme alınan diğer kitaplar gibi onu da insan aklını esas alarak tenkitçi bir şekilde araştırma konusunda hiç tereddüt etmemişlerdir. Çünkü bu dönemde aklın yegâne norm olarak kabul edilmeye başlanmasıyla geleneksel anlamdaki Hıristiyanlık için artık fazla bir alan kalmıyordu. Aydınlanma düşüncesiyle birlikte din de dahil her konuda rasyonel olarak düşünmeye başlayan Hıristiyan araştırmacılar, Kitab-ı Mukaddes'e artık değişik bir gözle bakmaya başlayarak onu asırlar önce Orta Doğu'da birilerinin yazdığı yazılar olarak görmeye başlamışlardı. Bu dönemde İsa'nın bizzat kendisi eleştirel metotlar ışığı altında incelenmeye ve hatta psikoanaliz metotlarına tabi tutulmaya başlanmıştır.²

Bütün bu gelişmeler, tarihsel süreç içerisinde ilk Hıristiyan cemaati tarafından geliştirilmeye başlanan ve nihayetinde 325 İznik Konsili'nde Kilise tarafından onaylanarak dogmalaştırılan İsa'nın hem bütünüyle ilahî hem de bütünüyle beşerî bir tabiata sahip, beşer hayatı yaşayan ezeli ilahî oğul ve logos olduğu yönündeki geleneksel Hıristiyan İsa anlayışını da etkilemiştir. Çünkü rasyonel bir imana sahip olan kişiler, ilahî ve insanî tabiatın bir insanda birlikte bulunmasının anlaşılabilir bir şey ol-

1 Çeşitli bilimsel metotların Kitab-ı Mukaddes'e uygulanması ile ilgili olarak bkz. Klaus Scholder, *The Birth of Modern Critical Theology: Origins and Problems of the Biblical Criticism In the Seventeenth Century* (London: SCM Press, 1990; E. Basil Redlich, *Form Criticism: Its Value and Limitations* (London: Duckworth, 1939); Nils W. Lund, *Chiasmus In the New Testament: A Study in the Form Function of Chiastic Structures* (Massachusetts: Hendrickson Publishers, 1992).

2 C.D. den Heyer, *Jesus Matters: 150 Years of Research* (London: SCM Press, 1996), ss. 21-22.

madığını ileri sürmeye başlamışlardı. Bu noktadan hareket eden aydınlanma düşünürleri İsa'nın insanî ve ilahî iki tabiata sahip olduğu ve bunların bir arada İsa'da bulunduğunu kabul eden geleneksel İznik-Kadıköy dogmasını ciddi şekilde sorgulamaya başlamışlardı. Bu bağlamda aydınlanma çağı teologları "İsa Kimdi?" sorusuna cevap verirken İsa'nın ezeli, Tanrı'nın oğlu ve inkarnasyonu, ilahî ve insanî tabiata sahip bir şahsiyet olduğunu ifade eden geleneksel dogmatik kavramları kullanmamaya özen göstermeye başlamışlardı. Onların rasyonel imanında geleneksel uzlaşma (*reconciliation*) doktrininde de yeri yoktu. Çünkü onlar, İsa'nın çarmıhta öldüğünü tarihsel olarak kabul etmekle birlikte, bu ölümü insanlığın aslı günahına kefarete olarak görmüyorlardı.³

Aydınlanma düşüncesinin bir sonucu olarak Hıristiyanlık tarihinde ilk defa tarihsel İsa ile Kilise geleneğinin Mesih'i arasında bir ayrırma gidilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda bazı teologlar geleneksel Hıristiyan inanç esaslarının ve dogmalarının ötesine geçerek ilk yüzyılda Yahudiler arasında yaşamış olan Nasıralı İsa'nın gerçekte kim olduğunu araştırmaya başlamışlardır. İşte biz de bu yazımızda H.S. Reimarus'la başlayan ve 1985 yılında California'nın Berkeley kentinde *Pacific School of Religion*'da kurulan İsa [Araştırmaları] Merkezi (*Jesus Seminary*)'de yapılan çalışmalarla zirve noktaya ulaşan tarihsel İsa araştırmalarını ele alıp değerlendirerek onların bulguları üzerinde duracağız. Bunu yaparken de Reimarus'la başlayan tarihsel İsa araştırmalarını, bu alanda araştırmalarda bulunanları izleyerek temelde üç bölüme ayıracağız.⁴ Çünkü kanaatimize göre bu sınıflandırma yaklaşık olarak 200 yılı aşkın bir süredir süregelen tarihsel İsa araştırmalarındaki temel trendleri gözler önüne sermesi bakımından araştırmacılar için son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda 1778'de Reimarus'la başlayan ve 1906 yılında Albert Schweitzer'in *magnum opusu* olan *The Quest of the Historical Jesus* adlı eserinin basımına kadarki dönem Eski Araştırma (*The Old Quest*); 1906'dan 1953'teki döneme Ara Dönem veya Tarihsel Araştırma Olmayan Dönem (*An Interim or No Quest Period*); 1953'te Ernest Kasemann'la başlayan ve günümüzde de devam eden döneme Yeni Araştırma (*New Quest*) Dönemi denmektedir. Kasemann'la başlayan bu yeni dönem 1985'te Robert Funk ve Roy Hoover tarafından California'nın Berkeley kentinde kurulan İsa Okulu Ekolü'nün kurulmasından sonra Üçüncü İsa Araştırmaları (*The Third Quest*) olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

3 Bkz., J.C. O'Neill, *Who Did Jesus Think He Was* (Leiden: E.J. Brill, 1995), ss. 7-10; Cornelius Van Til, *A Christian Theory of Knowledge* (New Jersey: Presbyterian And Reformed Publishing, 1977), ss. 341-342.

4 Tarihsel İsa konusundaki araştırmaların sınıflandırılması ile ilgili bkz., Marcus J. Borg, *Jesus In Contemporary Scholarship* (Pennsylvania: Trinity Press, 1994); Colin Brown, "Quest of Historical Jesus", Joel B. Green ve diğerleri, eds., *Dictionary of Jesus and Gospels* (IL: InterVarsity Press, 1992), ss. 324-335; Alan Brehm, "Will the Real Jesus Please Stand?: Evaluating the 'Third Quest of the Historical Jesus'", *Southwestern Journal of Theology*, 38/3 (1996), ss. 4-18; Şinasi Gündüz, *Paulus: Hıristiyanlığın Mimarı* (Ankara: Ankara Okulu, 2001), ss. 125-136.

Eski Araştırma

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere aydınlanma düşüncesi, tarihin İsa'sının kim olduğuna yönelik yeni araştırmaların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Zira bu dönemde İsa'nın kimliği ile ilgili olarak şu temel sorular gündeme taşınarak onların cevapları aranmaya başlanmıştır: *İsa kimdi?; O, kendini ve misyonunu nasıl görmüştü?; O, ne yaptı ve ne söyledi?; Niçin çarmıha gerildi?; O, gerçekten ölümden dirildi mi?; İsa'nın hangi özelliğinden Kilise teşekkür etmiştir?...⁵* İşte eski araştırma döneminde araştırmacılar İsa ile ilgili kaleme aldıkları araştırmalarında bu ve benzeri soruları aydınlanma düşüncesinin ürünü olan tarihsel şüphecilik çerçevesinde ele alıp cevaplandırmaya çalışmışlardır. Bu dönemdeki tarihsel İsa araştırmaları 1778 yılında dönemin önde gelen filozoflarından Gotthold Ephraim Lessing'in, Hermann Samuel Reimarus'un ölümünden sonra İsa hakkında kaleme aldığı eserini basmasıyla başlamıştır. Reimarus hakkında pek fazla bir bilgiye sahip olmamıza rağmen onun, aydınlanma düşüncesinin etkisiyle geleneksel Hıristiyan düşüncesiyle açıkça çatışan bir düşünür olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Şimdi kısaca Reimarus'un görüşlerini gözden geçirmeye çalışalım.

Hermann Samuel Reimarus

İsa hakkındaki ilk tarihsel araştırmalar deist düşünceden önemli derecede etkilendirilmiştir. 1774-1778 yılları arasında deist filozof Lessing, Reimarus tarafından verilen bir dizi konferansı *Apology and Defense For Reasonable Worshippers of God* (Tanrı'nın Rasyonel İbadetçileri İçin Apoloji ve Savunma) adı altında İngilizce'ye çevirerek yayımlar. Reimarus bu eserinde İngiliz deizminin prensiplerini aynen kabul etmektedir. Onun deist bakış açısına göre, İnciller tarihsel olarak gerçek olamazlar. Bu nedenle o, İncillerin ötesinde bir İsa aramaya başlar. Ona göre tarihsel metotlar yardımıyla ortaya konabilen İsa, geleneksel mucizevi Hıristiyan inancı tarafından örtbas edilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz eserde yer alan "The Intention or Aim of Jesus and His Disciples (İsa'nın ve Havarilerinin Niyeti veya Amacı) adlı bölümde Reimarus, "tarihin İsa'sı" ile "imanın Mesih'i" arasındaki ayrımı ortaya koyduktan sonra Hıristiyanlığın kökeninin bir aldatma ve yanılgıya dayandığını iddia etmektedir. Ona göre tarihin İsa'sı, İncillerin onu sundukları gibi dinsel Mesih değil, döneminin standart Yahudi beklentisi bağlamında Roma idaresini ortadan kaldırarak yerine Hz. Davud'un krallığını tesise çalışan politik bir kurtarıcı idi. Ancak o, bu amacını gerçekleştirememiştir. Nitekim onun çarmıha gerilişi esnasında yaptığı "Tanrı'm, Tanrı'm niçin beni terk ettin?"⁶ serzenişinin en güzel kanıtıdır. İsa'nın çarmıhta ölmesi üzerine rüyalarının ve özlülerinin yok olmasını bir türlü kabullenemeyen taraftarları, onun ölümden dirildiğini ve Tanrı'nın oğlu olarak gökyüzüne yükseldiğini iddia ederek İsa'nın Rab, kurtarıcı ve dinsel bir Mesih olduğunu iddia etmişler ve sonuçta da bunları bir

5 Bkz., Stephen T. Davis, "Why the Historical Jesus Matters", <http://www.wcg.org/lit/jesus/>^Davis.

6 Markos 15:34.

inanç konusu haline getirmişlerdir.⁷ Görüldüğü üzere Reimarus bu düşüncesiyle İsa'nın gerçekte kim olduğu ve havarilerinin çarmıha gerilme olayından sonra onu insanlara nasıl ilan ettikleri arasında ciddi bir fark bulunduğu hususunun altını çizmektedir. Halbuki Reimarus'a göre, tarihin İsa'sının mesajı, temelde insanların günahlarından tövbe etmesi ve böylece gelmesi an meselesi olan Tanrı'nın krallığına hazır olmaları gerektiği düşüncesiyle özetlenebilir. Ona göre kapıda olan Tanrı'nın krallığı fikri, ona daha sonra giydirilen anlamlar dahilinde değil de İsa'nın yaşadığı dönemdeki Yahudi düşüncesi bağlamında anlaşılmalıdır. Çünkü ne İsa ne de sefeli olan Vaftizci Yahya bu krallığın ne olduğunu açıklamamışlardı. Bu noktadan hareket eden Reimarus'a göre İsa, görevini döneminin Yahudi mesih beklentileri bağlamında düşünen politik bir mesih idi.⁸

Reimarus'a göre, işte bu nedenden dolayı eğer İsa ve öğretisi hakkında tarihsel bir bilgi edinmek isteniyorsa, o zaman Yeni-Ahit yazıları üzerine bina edilen ve İsa'yı lafzi/literal anlamda "Tanrı'nın Oğlu" olarak kabul eden geleneksel Hıristiyan İsa anlayışları artık bir kenara bırakılmalıdır. Çünkü ancak bu tarz bir metodoloji izlenerek geleneksel Hıristiyan İsa anlayışı, Yahudi Mesih öğretilerine geri götürülebilir. Zira İsa, yeni bir din kurmamış ve yaşamında hiçbir şekilde Yahudi inançlarından ayrılarak onların yerine başka inançları koymayı düşünmemiştir.⁹ Ancak İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra ümitsizlik içinde çırpınan taraftarları üstatlarının ölümünün yarattığı sıkıntıdan kurtulmak için onun ölümüne manevi bir hava vermek istemişlerdir. Bu bağlamda onlar, İsa'nın gömülen cesedini çalarak saklamış ve insanlara onun ölümden dirildiğini ve çok yakında tekrar geri gelerek yarım bıraktığı işi tamamlayacağını ilan etmeye başlamışlardır.¹⁰

Reimarus'un buraya kadar olan görüşlerini bir bütün olarak düşündüğümüzde bunlardan şu sonucu çıkarabiliriz: İsa, sonunda başarısız olan fanatik ve politize olmuş bir Yahudi reformcu idi. Onun çarmıhtaki terk edilmişlik serzenişi Tanrı'sının kendisini desteklemek için harekete geçeceği yönündeki ümidinin sona erdiğine işaret etmektedir. İsa'nın ölümünden sonra havarileri farklı bir Mesih anlayışıyla geri dönerek İsa'nın ölümden dirildiğini ve Tanrı'nın dünyayı sona erdirmesini beklediklerini ilan etmeye başlamışlardı. Böylece onlar üstatlarının ölümünün kendilerinde yarattığı hayal kırıklığı ve ümitsizlik içinde ağlamak yerine onunla ilgili yeni düşünceler üretmek suretiyle ilk kiliseyi kurarak geliştirmeye çalışmışlardır.

Reimarus, "İsa kimdir?" sorusunu, kendinden önce bu soruyu cevaplayanlardan oldukça farklı bir şekilde cevaplamıştır. O, bunu yaparken sadece yukarıda ifade ettiğimiz geleneksel dogmanın ötesine gitmekle kalmamış, aynı zamanda Yeni Ahit

7 Alister E. McGrath, *The Making of Modern German Christology :1750-1990* (Grand Rapids: Apollos, 1994), ss. 33-34; C.J. den Meyer, *Jesus Matters* (London: SCM Press, 1996), ss. 22-23.

8 Albert Schweitzer, *The Quest of the Historical Jesus: A Critical Study of Its Progress From Reimarus to Wrede* (London: A.& C. Black Ltd, 1926), s. 16.

9 Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, s. 17.

10 Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, s. 21.

metinlerinin de ötesine gitmiştir. Zira, ona göre tarihsel araştırmalar bağlamında İncillerdeki İsa ile ilgili bilgilere şüpheyle yaklaşılmalıdır. Çünkü İsa'nın bizzat kendisi yazılı hiçbir şey bırakmamıştır. Onun yaşamıyla ilgili bazı olaylar İncillerde kaydedilmelerine rağmen tarihsel olarak güvenilir değildir. Zira onlar İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra geçmişi düşünme, yani İsa'nın çarmıha gerilmesinden önceki dönemi hatırlama mantığı içinde kaleme alınmışlardır. Liderlerinin başarısızlığa uğramasının yarattığı hayal kırıklığı üzerine, taraftarları bir ümit ışığı olarak ondan kalan hatıraları yazıya geçirmeye başlamışlardır. Bunu yaparken de hayalleriyle gerçekler, arzularıyla tarihi vakıalar arasındaki sınırları kaldırmışlar ve neticede tarihi manipüle ederek üstatlarının, yani İsa'nın yeni bir portresini ortaya koymuşlardır. Bütün bunların sonucu olarak da İncillerde karşılaşılan İsa, ilk yüzyılda Yahudiler arasında yaşayan ve dönemde hakim olan dinsel ve siyasal yapısına karşı devrimci bir tutum takındığı için Yahudi yetkililerce yakalanıp Roma valisine teslim edilen ve çarmıha gerilen tarihsel İsa'dan tamamen farklı bir figür olup çıkmıştır.¹¹ Görüldüğü üzere, Reimarus'a göre İsa, arzu ve isteklerinde başarısızlığa uğrayan bir devrimcidir. Onun havarileri de yanlış olduklarını bildikleri bir İsa anlayışını yapan hilekârlardır.

Bu fikirleri ileri sürmekle Reimarus, tarihsel İsa araştırmalarında son derece önemli kabul edilen şu hususun altını çizmiştir: Asırlardır İsa'nın yaşamıyla ilk Hıristiyan toplumunun onu algılaması arasında bir süreklilik olduğu iddia edilirken, Reimarus gerçekte böyle bir devamlılığın olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre gerçekte İsa, İncillerde tasvir edilen Mesih figüründen çok daha farklı tarihsel bir şahsiyet olmalıdır. Reimarus'un bu argümanına göre tarihsel İsa ile İnciller tarafından tasvir edilen İsa arasında belirgin bir fark vardır. Kısaca, Reimarus bütün bu fikirleriyle kafasında Hıristiyan inancının Mesih'ine zıt olan tarihsel bir İsa'nın tohumlarını atmıştır.

David Friedrich Strauss

Görüldüğü üzere Reimarus ve onun eserini yayınlayan Lessing, "İsa kimdir?" sorusuna verdikleri bu cevapla hem geleneksel Hıristiyan teolojisini hem de Hıristiyan inancını kalbinden yaralamış gözükmektedirler. Öyle ki, onların bu görüşleri ya geleneksel dogmanın İsa'sı ya da başarısız olan isyancı İsa arasında bir seçim yapılması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu konu 1895 yılında David F. Strauss'un *The Life of Jesus: Critically Examined*¹² (İsa'nın Yaşamı: Eleştirel İnceleme) adlı

11 Meyer, *Jesus Matters*, s. 23; Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, s. 21. Nitekim günümüzün bazı çağdaş teologları da Reimarus'un bu görüşüne benzer görüşler ileri sürmektedirler. Örneğin, Oxford Üniversitesinin önde gelen teologlarından Christopher Rowland son dönemlerde kaleme aldığı "İsa ve İlk Kilise" adlı makalesinde Yahudi tarihçi Josephus'un haklarında bilgi verdiği ve yaşadıkları toplumlardaki radikal çıkışları ve trajik sonlarıyla tanınan çeşitli peygamber tipleriyle İsa arasındaki benzerliklere dikkat çektiikten sonra İsa'nın döneminin dinsel ve politik idarecileri tarafından "iyi giden düzeni yıkan ve Roma ile olan hassas politik ilişkileri tehdit eden birisi olarak" görüldüğü hususun altını çizer. Bkz., Christopher Rowland, "İsa ve İlk Kilise", İngilizce'den çev., Mahmut Aydın, *İslamiyat* 4/3(2000), ss. 40-41.

12 Bu kitap iki cilt halinde ilk defa Almanca olarak Tübingen'de basılmıştır. George Eliot tarafından *The Life of Jesus: Critically Examined* adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiş ve 1973'de hem Philadelphia hem de Londra'da yayınlanmıştır.

iki ciltlik eseriyle tekrar gündeme gelerek yeni bir ivme kazanmıştır. Reimarus'dan önce teologlar, İsa konusunu genellikle teolojik bakış açısına göre ele almaktaydılar. Reimarus'la birlikte ise konu artık yavaş yavaş tarihsel olarak da ele alınıp incelenmeye başlanmıştır. İşte bu dönemde Hegelci "tez-antitez-sentez" çözümlemesine dayalı tarihsel metotları kullanan bir teolojinin en başta gelen savunucularından Tübingen İlahiyat Okulu'nun kurucusu Ferdinand Christian Baur'un öğrencisi olan Strauss, sadece hocasının yolunu izlemekle kalmamış, aynı zamanda tarihin İsa'sı ile dogmanın Mesih'i arasındaki dilemmanın çözüme kavuşturulması konusuna da katkıda bulunacağını düşünmüştür. Bu bağlamda yukarıda zikrettiğimiz eserinde ilk olarak tıpkı Reimarus gibi, dört İncil'in, İsa'nın gerçek bir tasvirini ortaya koydukları yönündeki geleneksel Hıristiyan inancını reddetmiştir. Dahası Strauss, hocası Baur'u takip ederek Kitab-ı Mukaddes'in radikal bir şekilde tarihî tenkit süzgecinden geçirilerek yeni bir incelemeye tabi tutulması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunu yaparken de bu tarz bir tarihsel araştırmanın Hıristiyan inancının özü için temel bir tehdit olmayacak şekilde yapılması gerektiği kanaatinde idi. Ona göre havariler ve İncil yazarları dogmatik söylemler üretmek niyetinde değillerdi. Onlar İsa'nın eylemlerini ve söylemlerini duyduklarında, onları tarihsel sorgulamadan geçirmekle de meşgul olmamışlardı. Strauss'a göre İncil yazarları dogmatik teolog olmadıkları gibi, aydınlanma düşüncesine sahip tarihçiler de değillerdi. Onlar mitolojinin kendisini ağrlıklı olarak hissettirdiği bir dünyada yaşamışlardı. İncil yazarları mitolojik düşünce ve fikirlere aşına oldukları için yazılarında mitolojik bir dil kullanmışlardır. İşte İncil yazarlarının eserlerini kaleme aldığı ve İsa-Mesih'in kendileri için ne anlama geldiğini sözlerle ifade etmeye çalıştıkları bağlam budur. Bu nedenle ona göre tarihsel İsa araştırmalarıyla ilgilenenler, çalışmalarında bu bağlamı dikkate almak zorundadırlar.¹³

İncillerin İsa hakkında sundukları bilgilerin mitolojik karakterli olduğuna bu şekilde dikkat çektikten sonra tarihsel İsa'yı ortaya koymak için Strauss, Sinoptik İncillerle Yuhanna İncili arasında bir ayırım yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda o, şu iki noktanın altını çizmektedir: 1) İnciller temelde tarihsel değil, imanla ilgili konulardan bahsetmektedirler. 2) Tarihsel kaynaklar olarak sinoptik İnciller, Yuhanna İncili'ne tercih edilmelidir. Çünkü ona göre Yuhanna İncili'nin İsa tasviri, İsa sonrası dönemdeki teoriler tarafından şekillenmiş olduğundan sinoptiklerde yer alan İsa portresinden oldukça farklılık arz etmektedir. Örneğin Yuhanna, sinoptiklerden daha gelişmiş bir mitolojik süreci temsil etmektedir. Bu bağlamda da o, sinoptiklerde yer alan Yahudi Mesih fikri ve düşünceleriyle ilahî oğullukla ilgili Yunan-mitolojik fikirlerinin yerini değiştirmiştir. Sonuçta Yuhanna İncili, çizdiği İsa portresiyle Yunan düşüncesinin ezeli-varlık fikrini İsa'nın şahsına uygulamıştır.¹⁴

13 Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, ss. 78-95; John Macquarrie, *Jesus Christ in Modern Thought* (London: SCM Press, 1990), ss. 225-229; McGrath, *The Making of Modern German Christology*, ss. 58-63; Meyer, *Jesus Matters*, ss. 24-25

14 Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, s. 87.

Bununla birlikte Strauss, İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edilmesi, öğretisi, taraf-
tar kazanması, Ferisilerin ona karşı düşmanlığından dolayı çarmlıca gerilmesi gibi
tarihsel bilgilerin İncillerde yer aldığını kabul etmektedir. Ancak ona göre, ilk Kilise
tarihsel İsa'yı şu iki sürece tabi tutarak aslı tabiatından uzaklaştırmıştır: 1) İlk Kilise
İsa'nın yaşamındaki olayları peygamberliğin tamamlanması ve Eski-Ahit inanç ve
beklentilerinin yerine getirilmesi olarak yorumlamıştır. Böylece de İsa'yı dinsel bir
Mesih konumuna getirmiştir. 2) Onun dinsel anlamda bir Mesih olmasıyla uygunluk
içinde ilk Kilise toplumunun inançları vasıtasıyla çeşitli mitoslar ve efsaneler yaratmıştır.
Sonuçta Colin Brown'un deyimiyle "Tarihsel İsa, ilk Kilise tarafından ilahî Mesih'e
dönüştürülmüştür."¹⁵ Kısaca Strauss'a göre tarihsel İsa ilk Hıristiyan toplumunun üret-
tiği mitos ve efsanelere öylesine gömülmüştür ki onun yaşamının bir biyografisini
ortaya koymak âdeta imkânsızlaşmıştır. Strauss'un bu görüşleriyle ilgili değer-
lendirmede bulunan Sean Freyne, Strauss'un İncillere yönelik bu çözümlemesinin
sonuçlarını katı bir tarihsel yeniden yapılanma bağlamında uygulamaya koymadığı-
nı, çünkü onun İsa'ya yaklaşımının tarihsel olmaktan ziyade teolojik ve Hegel'in
"dünya ruhu" felsefesinden oldukça etkilenmiş olduğunu ve sonunda da "sonlunun
asla sonsuzu kuşatamayacağından dolayı" İsa'nın bu ruhun tekil bir vücut bulmuş
şekli olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶ Strauss bu görüşünden dolayı Tübingen İlahiyat
Okulu'ndaki hocalık görevinden uzaklaştırılmıştır.

Hıristiyan inancı için İsa'nın uygunluğunu muhafaza etmek gayesiyle yapılan bu
girişimler 19. yüzyılın sonlarında, liberal Alman teologlarının çalışmalarıyla doruk
noktasına ulaşmıştır. Bu süreçte İncillerle ilgili en erken kaynakların tespit edilme-
sinin tarihsel İsa'ya ulaşılmasına büyük katkı sağlayacağına inanılmaktaydı. Çünkü
19. yüzyıl boyunca devam eden Kitab-ı Mukaddes'in tarihsel tenkide tabi tutulması
kanonik İncillerin (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna) kökeniyle ilgili geleneksel
anlayışta önemli değişikliklerin yapılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Söz ko-
nusu bu değişikliklerin tarihin İsa'sının ortaya konması yolunda yapılan araştırmalara
etkisinden dolayı şimdi kısaca onları incelemeye geçiyoruz.

En Erken İncil'in Tespitine Yönelik Çalışmalar

Öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki aydınlanma düşüncesinin Batı Hıristiyanlığı içinde
hakim olmaya başlamasıyla dördüncü İncil olan Yuhanna'nın tarihsel güvenilirliği
zaten ciddi olarak sorgulanmaya başlanmıştı. Bu bağlamda araştırmacılar devamlı
surette şu soruyu kendilerine soruyorlardı: *Eğer, Killisenin iddia ettiği gibi Matta ve
Yuhanna eserlerinde yansıttıkları olayların görgü tanıkları idiyeler, o zaman
onların eserlerindeki birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan derin farklılıkların
tatmin edici bir şekilde izah edilmesi mümkün müdür?*

15 Brown, "Quest of the Historical Jesus", s. 328.

16 Sean Freyne, "The Quest for the Historical Jesus: Some Theological Reflections", Werner Jeanord & Christoph Theobald, eds., *Who Do You Say That I am* (London: SCM Press, 1997), ss. 39-40.

Bu soruyu cevaplandırmaya çalışan Yeni Ahit araştırmacıları Yuhanna İncilinin diğer İnciller içinde sahip olduğu özel karaktere dikkat çekmektedirler. Çünkü bu İncil sadece Matta'dan değil aynı zamanda Markos ve Luka'dan da önemli derecede farklılık arz etmektedir. İşte bu nedenden dolayı Matta, Markos ve Luka İncilleri sinoptik yani eř anlamlı (*synonim*) İnciller olarak kabul edilip bir kenara konurken, Yuhanna İncili de özel bir İncil olarak diğer kenara konmaya başlanmıştır.¹⁷ Yuhanna İncili ile Sinoptik İnciller arasındaki ilişkiyle ilgili tartışmalarda, Yuhanna İncili özellikle tarihsel İsa araştırmaları konusunda belirleyiciliğini/normatifliğini tamamıyla kaybetmiştir. Çünkü genel kaniya göre Yuhanna İncili, Kilise tarafından iddia edildiğinin aksine havariler yani İsa'nın görgü tanığı olan biri tarafından değil de ilk Hıristiyan toplumu içinde bilinmeyen biri tarafından MS. 90 yıllarından sonra kaleme alınmıştır. Bu İncil'in yazarına göre İsa'nın hayatı tamamıyla geçmişte kalan bir olaydır. Asıl önemli olan onun geçmişte kalan bu yaşamının yaşayanlar için ne anlama geldiğidir. İşte bu noktadan hareket eden Yuhanna İncili yazarının temel amacı, İsa hakkında doğru ve güvenilir tarihsel bilgi vermek değil, geçmişteki olayların teolojik olarak değerlendirmesini yaparak döneminin insanlarına yardımcı olmaktır.¹⁸

Yuhanna İncilinin tarihin İsa'sının ortaya konması konusunda ilgili çalışmalarda bu şekilde saf dışı bırakılması, şu soru'nun ortaya çıkmasına vesile olmuştur: *Eğer Yuhanna İncili İsa hakkında son sözü söylemiyorsa o zaman hangi İncil söyliyor? Veya diğer bir deyişle tarihsel İsa'nın ortaya konması konusunda Yuhanna İncili belirleyici değilse diğer İncillerin durumu nedir?* Bu bağlamda Johann Jacob Griesbach, 1776'da yayınladığı *Synopsis* adlı eserinde Matta, Markos ve Luka İncillerini yan yana koyarak mukayese eder ve daha sonra "sinoptik problem" (*synoptic problem*) adı verilen teoriyi ileri sürer. Çünkü Griesbach, bu İncilleri mukayese ettiğinde onların birbirine benzer veya birbiriyle uyulaşan pek çok nokta ihtiva ettiği gibi, pek çok uzlaşmaz farklılıkları da içerdiklerini gözler önüne serer. Griesbach'a göre Sinoptik İncillerin kendi aralarında bazı özel bağlantılar mevcuttur. Çünkü onların yazarları eserlerini kaleme alırken birbirlerinin çalışmalarını kaynak olarak kullanmışlardır. Ancak sorun, hangi İncilin diğerine veya diğerlerine kaynaklık teşkil ettiği ve hangi İncil yazarının kimin eserini kaynak olarak kullandığıydı.¹⁹

Griesbach'a göre ilk İncil Matta'dır. Markos İncili ise Matta İncili'nin bir özeti niteliğinde olduğu için Matta ve Luka'dan sonra gelmektedir. Ayrıca ona göre, Markos ve Luka havari olmadıklarından, onların İncillerinin Matta'dan önce yazılmış

17 Sinoptik İncillerle Yuhanna İncili arasındaki farklarla ilgili olarak bkz. Mahmut Aydın, "Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa'nın Tanrışallaştırılma Süreci", *İslamiyat*, 3/4 (2000), ss. 55-56.

18 Bkz., Leon Morris, *Jesus Is The Christ: Studies In The Theology of John* (Grand Rapids: Eerdmans, 1989), ss. 1-19; Meyer, *Jesus Matters*, s. 27; Udo Schnelle, *Antidocetic Christology in the Gospel of John* (Minneapolis: Fortress Press, 1992).

19 Burton L. Mack, *The Lost Gospel of Q & Christian Origin* (Shaftbury: Element, 1993), s. 19; Heyer, *Jesus Matters*, s. 27.

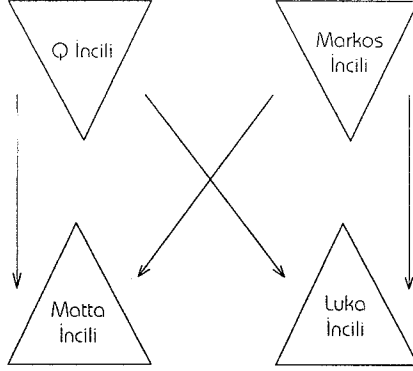
olması mümkün değildir.²⁰ Hangi İncil'in ilk ve diğerlerine kaynaklık teşkil ettiği sorusunun ortaya çıkardığı tartışmalar 1830'larda zirveye çıkmıştır. Bu bağlamda Karl Lachmann, 1835'te Matta ve Luka'nın, Markos İncili'ni takip ettiklerinde İncillerinde yansıttıkları materyalin düzeninde hemfikir olduklarını, onu izlemediklerinde ise materyalleri sunarken birbirlerinden farklı yollar izlediklerini ileri sürmektedir. Lachmann, ayrıca Markos'ta olmayıp da Matta'da bulunan materyallerin temelde Markos İncili'nin ihtiva ettiklerinden farklı tarzdaki İsa'nın sözleri olduğunu ileri sürmektedir.²¹ Christian Wilke da Lachmann'ın bu argümanını geliştirerek Matta'nın değil de Markos İncili'nin en erken İncil olduğunu; Matta ve Luka'nın onu kaynak olarak kullandığını ve bundan dolayı ona öncelik verilmesi gerektiğini net bir şekilde ortaya koymuştur. Christian Weisse ise bir adım daha atarak "iki doküman hipotezi" (*two-document sources*) argümanını ileri sürmüştür. Bu argümana göre Matta ve Luka'nın eserlerini kaleme alırken birbirlerinden bağımsız olarak Markos İncili'ni ve İsa'nın sözlerini ihtiva ettiği düşünülen ve adına kaynak anlamına gelen Almanca *Quelle* kelimesinin kısaltılmışı olarak Q denen İsa'nın sözlerinden müteşekkil ortak bir İncili kullanmışlardır.²² Daha sonra pek çok araştırmacı Weisse'nin bu hipotezini ele alarak test etmeye çalışmıştır. Bunlardan Heinrich Julius Holtzmann, Sinoptik İnciller üzerine kaleme aldığı eserinde bu konuda kendinden önce söylenenleri özetledikten sonra Weisse'nin ortaya attığı "iki doküman hipotezini" test eder ve Markos İncili'nin kesin olarak en erken İncil olduğunu; Matta ve Luka'nın hem Markos'u hem de Q İncili'ni kaynak olarak kullanıp İncillerini kaleme aldıklarını açıkça ortaya koyar.²³ Şüphesiz ki Lachmann tarafından ortaya atılan ve Holtzman tarafından tamamen temellendirilen bu teori, Matta ve Luka'yı İsa'nın görgü şahitleri veya havarilerin görgü şahitleri tarafından yazılmış birbirinden bağımsız iki ayrı İncil olarak gören geleneksel Hıristiyan görüşüyle ciddi şekilde çatışmıştır. Markos İncili'nin ilk İncil olduğunu, Matta ve Luka'nın onun ve İsa'nın sözlerinden müteşekkil farazi Q İncili'ni kaynak olarak kullandıklarını ifade eden "iki kaynak hipotezi"ni şu şekilde tablolaştırabiliriz:

20 Mack, *The Lost Gospel of Q*, s. 19.

21 Mack, *The Lost Gospel of Q*, ss. 19-20. Q adlı bu İncil müstakil bir metin halinde elde mevcut bir metin değil de tamamen hipotetik karaktere sahip bir metindir.

22 Mack, *The Lost Gospel of Q*, s. 20.

23 Heyer, *Jesus Matters*, s. 28. Bu noktada karşımıza Q İncilinin muhtevasının ne olduğu sorusu çıkmakta. Acaba onun muhtevası mevcut dört Kanonik İncil'e benzemekte midir? Bu konuda ne yazık ki yeterli bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle söz konusu bu İncilinin muhtevası hakkında söylenen ve yazılanlar spekülâtif söylemlerden öteye gitmemektedir. Örneğin, Burton L. Mack'a göre Yeni Ahit'teki yazıların ve İncillerin ortaya çıkmasından önce İsa'nın ilk takipçileri İsa'nın yaşamında cereyan eden olayları değil de sadece onun sözlerinden ve öğretilerinden oluşan bir İncil kaleme almışlardır. Çünkü onlar İsa'nın şahsı, yaşamı veya ona sonunda ne olduğu üzerinde durmaksızın İsa'nın sözlerinin ışığı altında bir hayat yaşamayı gaye edinmişlerdi. Bundan dolayı da İsa'nın sözlerini ve öğretilerini kendilerine yaşamlarında rehberlik edecek şekilde düzenleyerek bir araya getirmişlerdi. Ancak söz konusu bu İncil, sonunda çeşitli nedenlerden dolayı kaybolmuştur. İşte Matta ve Luka, Markos İncili'ne ilaveten Q İncilini de kaynak olarak kullanmışlardır. Mack, *The Lost Gospel of Q*, s. 1.

Holtzman'ın bu tespiti tarihsel İsa araştırmalarına daha sağlam bir zemin kazandırdığından, tarihsel İsa konusuyla ilgilenen araştırmacılar ona daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Çünkü söz konusu bu araştırmacılar, İsa'nın hayatı ve öğretisi konusunda artık güvenilir bir kaynağa sahip olduklarını düşünüyordular. Sinoptik İncillerden hangisinin ilk olduğu probleminin Markos İncili'nin lehine sonuçlanması 19. ve 20. yüzyıllarda geliştirilen kristolojiler üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Çünkü Kilise tarihinin ilk yıllarından itibaren dogmalarda ve geleneksel inanç esaslarını ifade eden söylemlerde Yuhanna İncili esas alınarak İsa'yı "yukandan [gökten] gelen hakikat"²⁴ olarak tanımlamak âdet haline gelmişken, Markos İncili esas alınarak oluşturulmaya çalışılan yeni İsa portrelerinde ise yukarıdan gelen İsa ile değil de yer-yüzünde tarihin belli döneminde yaşıyan İsa ile işe başlanmıştır. Çünkü Markos, İsa'nın ezeliiliği ve özel olarak dünyaya gelişi (bakireden doğumu) konusunda hiçbir bilgi vermeden doğrudan kalabalıkların yoğun ilgisini çeken Vaftizci Yahya'nın hikâyesinden işe başlar ve daha sonra da Yahya tarafından Ürdün Nehri'nde vaftiz edilenler arasında İsa'nın da bulunduğunu ifade eder.²⁵ Bu noktadan hareket eden Markos İncili, "İsa kimdir?" sorusuna cevap verirken klasik kristolojik ifadelerden farklı olarak onun, özel bir insanî varlık olduğunu; Yahya tarafından vaftiz edilmesinden sonra gökten "Sen benim sevgili oğlumsun. Senden razıyım."²⁶ diye kendisine hitap ettiğini belirtir. Görüldüğu üzere Markos İncili'nde de klasik anlayışa benzer şekilde İsa, "Tanrı'nın oğlu" olarak nitelendirilmektedir. Bu noktada hemen şu soru gündeme gelmektedir: Eğer en erken İncil olan Markos da İsa'yı Tanrı'nın oğlu olarak niteliyorsa, o zaman İznik-Kadıköy konsillerinde formüle edilen klasik dogma doğru bir formül olmaz mı? Markos İncili'ni esas kabul eden ve aydınlanma düşüncesinden etkilenen araştırmacılar bu soruyu olumsuz olarak yanıtlar. Onlara göre bir insanın "Tanrı'nın oğlu" olması mümkün değildir. İlahî ve insanî tabiat bir kişide bir arada bulunamaz. İsa, tarihin belli döneminde yaşıyan tarihsel bir figürdür. O, diğer insanlardan Tanrı

24 Yuhanna 1:18.

25 Markos 1:9-11.

26 Markos 1:11.

ile doğrudan iletişim kurması ve yakın bir ilişki içinde bulunması bağlamında farklılık arz etmektedir. O, yaşamı boyunca ne yeni bir din ne de bir kilise kurmaya çalışmıştır. O, gelmesi an meselesi olan Tann'nın krallığının gelişini insanlara ilan ederek onları bu krallığa hazırlamaya çalışmıştır.²⁷

Bu şekilde 19. yüzyıl liberal Hıristiyan teolojisinin savunucuları geleneksel kristolojik dogmaların İsa'nın kim olduğu sorusuna tatmin edici olmayan, modası geçmiş ve zaman-bağımlı cevaplar verdiği kanaatindeydiler. Bu teologlara göre dogmatik formüllerin ötesine geçilerek gerçek İsa'nın ortaya konması gerekmektedir. Bu bağlamda başlatılan çalışmalar sonucunda tarihsel İsa konusunda ortaya son derece önemli kaynak ve dokümanlar çıkmıştır. Söz konusu bu kaynak ve dokümanların ortaya çıkmasını sağlayan tüm araştırmacılar, İsa'nın yaşamını doğru biçimde ortaya koymaya gayret etmişlerdir. Çünkü onlar geçmişin güvenilir bir tasvirinin mümkün olduğu kanaatinde idiler. Örneğin bu dönemde Volkmar adlı bir araştırmacı Markos İncili'ne dayanarak İsa'nın bir portresini ortaya koyar. Ortaya konan bu portreye göre İsa mesihlik iddiasında bulunmayan ve kendini sadece dinsel bir reformcu olarak gören biridir.²⁸ Bu dönemde Markos İncili temel alınarak ortaya konmaya çalışılan en önemli İsa tasviri ünlü Alman teologu Adolf Harnack'a aittir. Şimdi kısaca onun İsa hakkındaki görüşlerini ifade etmeye geçiyoruz.

Adolf Harnack

Aydınlanma düşüncesinin yukarıda ifade ettiğimiz bulgularından hareketle Liberal-Protestanlık içinde İsa konusunda 19. yüzyılın sonlarında temayüz eden en önemli teolog hiç şüphesiz ki Harnack'dır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi aydınlanma döneminin başlamasıyla yürütülen çalışmalar sonucunda 19. yüzyıl Yeni-Ahit araştırmaları kendilerini geleneksel dogmatik düşüncenin ön varsayımlarından kurtararak gerçek İsa'nın ortaya konması yolunda önemli adımlar atmışlardır. İşte bu bağlam dahilinde 20. yüzyılın hemen başlarında Harnack, "Hıristiyanlığın Özü" konulu 16 serilik bir konferanslar dizisini Berlin Üniversitesi'nde yaklaşık 600 kadar dinleyicinin huzurunda verir. Söz konusu bu konferans dizisi İngilizce'ye *What is Christianity* başlığıyla tercüme edilerek 1901'de yayımlanır.²⁹ Harnack verdiği bu konferanslarda kendini geleneksel dogmadan tamamen uzaklaştırarak dinleyicilerini Hıristiyan inancının kaynağı olan İsa-Mesih'in İncili'ne dönmeye çağırır. Bunu yaparken de öncelikle mevcut Hıristiyan kaynakları hakkındaki kendi değerlendirmesini verir. Bu bağlamda Harnack, geleneksel dogmanın ötesindeki Hıristiyan imanının kaynağı olan İsa-Mesih'in İncilinin tespitinde hem Yuhanna İncili'nin hem de Pavlus'un mektuplarının önemli rol oynamadıklarına dikkat çektikten sonra kendi tarihsel İsa anlayışını tamamıyla Sinoptik İnciller üzerine bina ettiğinin altını çizer.³⁰

27 Heyer, *Jesus Matters*, s. 29.

28 Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, s. 225.

29 Adolf Harnack, *What is Christianity?: Lectures Delivered in the University of Berlin during the Winter Term 1899-1900* (London: William and Norgate, 1901).

30 Harnack, *What is Christianity*, ss. 21-22.

Harnack'a göre Hıristiyan imanının esası, İsa'nın Tanrı'nın krallığını vaazıdır. Söz konusu bu vaazın merkezinde de İsa-Mesih'in şahsı değil, onun "baba" diye hitap ettiği Tanrı yer almaktadır. Bu noktadan hareket eden Harnack'a göre İsa'nın öğretisi temelde Tanrı'nın krallığının tesis edilmesi üzerine yoğunlaşan bir öğreti idi. Onun sözlerinde ve eylemlerinde ilk Hıristiyan toplumunun ve daha sonra dogmatik geleneğin ona attığı şeyleri bulmak mümkün değildir.³¹ Görüldüğü gibi Harnack da tıpkı birazdan görüşlerini ifade edeceğimiz Schweitzer gibi, İsa'nın öğretisinde Tanrı'nın krallığı düşüncesinin merkezî bir rol oynadığına inanmasına rağmen, onu Schweitzer'den farklı şekilde yorumlamaktadır. Zira Harnack, Schweitzer gibi Tanrı'nın krallığını eskatolojik ve apokaliptik bir krallık olarak mütalaa etmez. Ona göre İsa'nın vaaz ettiği Tanrı'nın krallığı, insanlık tarihi içinde gelişecek bir krallıktır. O, gelecekte ansızın vuku bulacak bir krallık değil, hali hazırda dünyada mevcut olan bir krallıktır.³² Bu bağlamda o şöyle der:

Şayet bir kimse İsa'nın mesajındaki Tanrı'nın Krallığının ne olduğunu ve onun gelmesinin ne anlama geldiğini anlamak istiyorsa İsa'nın insanlara öğüt vermek için anlattığı hikâyeleri okumalı ve inceden inceye araştırmalıdır. [Ancak böyle yaptığında] Tanrı'nın krallığının ne anlama geldiğini görecektir ve anlayacaktır. Tanrı'nın krallığı fertlere gelmek, onların ruhlarına nüfuz etmek ve onlar tarafından kavranmak suretiyle gelir/vuku bulur. Tanrı'nın krallığı gerçekte Tanrı'nın idaresidir. Ancak o yüce bir Tanrı'nın fertlerin kalplerindeki idaresidir. *O, gücü içerisinde bizzat Tanrı'dır.* Bu bakış açısına göre zahiri ve tarihsel anlamda dramatik olan her şey ortadan yok olmuştur. Geleceğe yönelik tüm zahiri ümitler de kaybolmuştur. Hangi hikâyeyi alırsanız alın –tohum ekici hikâyesi, son derece değerli inci hikâyesi, tarlada gömülü hazine hikâyesi- her durumda Tanrı'nın sözü, bizzat Tanrı, Tanrı'nın krallığıdır.³³

Görüldüğü üzere Harnack'a göre İsa temel öğretisi, Tanrı'nın babalığı, insanların kardeşliği, her bir ferdin kendini sevdiği gibi diğer insanları da sevmesini öngören sevgi prensibi ve insan ruhunun sonsuz bir değere sahip olduğunu insanlara öğreten aydınlanmış bir "ahlâk öğretmeni"ydi. Kısaca, ona göre İsa, bir öğretmen ve gerçek insanlık için bir modelden başka bir şey değildi.

İsa'yı bir ahlâk öğretmeni olarak niteleyen Harnack'ın yukarıda ifade ettiğimiz "Hıristiyanlığın Özü" adlı konferansını verdiği yıl, Johannes Weiss *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God* (İsa'nın Tanrı'nın Krallığını Tebliği) adlı eserinde İsa'yı sadece bir ahlâk öğretmeni ve reformcu olarak gören Liberal-Protestan anlayışa karşı, İsa'nın apokaliptik ve eskatolojik karakterli Yahudi beklentileri çerçevesinde gelmesi

31 Bkz., Harnack, *What is Christianity*, ss. 56-61.

32 Nitekim Luka 17:21'de geçen "... Tanrının Krallığı sizin içinizdedir" ifadesi Harnack'ın Tanrının Krallığının gelecekte değil de hali-hazırda mevcut bir olgu olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Harnack'a göre İsa'nın vaaz ettiği Tanrı Krallığı üç temel özelliğe sahiptir: (1) Tanrının Krallığı sıradan bir yaşamın ürünü değil gökten gelen tabiatüstü bir hediyedir. (2) O, tamamıyla dini bir nimet ve yaşayan Tanrı ile kurulan dahili bir bağlıdır. (3) O, bir insanın sahip olabileceği her şeyin ona bağlı olduğu son derece önemli bir tecrübedir. Harnack, *What is Christianity*, s. 67.

33 Harnack, *What is Christianity*, ss. 60-61.

an meselesi olan Tanrı'nın krallığını vaaz eden bir peygamber olduğunu ileri sürmekteydi.³⁴ Weiss'in bu iddiası, İsa'nın öğretisinin eskatolojik tabiatlı olduğu yönündeki görüş ve argümanların başlangıcını teşkil etmektedir. Şimdi Weiss'in bu görüşünü daha da geliştiren ve tarihsel İsa araştırmalarında son derece önemli bir figür olarak kabul edilen Schweitzer'in görüşlerini ana hatlarıyla kısaca ifade etmeye geçiyoruz.

Albert Schweitzer

Tarihsel İsa araştırmalarında en önemli figür hiç şüphesiz ki Schweitzer'dir. Onun 20. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *The Quest of the Historical Jesus*³⁵ (Tarihsel İsa Araştırması) adlı geniş çaplı eseri, hem eski İsa araştırmaları döneminin sonunu hem de tarihsel İsa araştırmalarında yeni anlayışların ortaya çıkmasını temsil etmektedir. O, bu eserinde Reimarus'dan başlayarak kendi dönemine kadarki tarihsel İsa araştırmalarının bir analizini yaptıktan sonra, sonuç olarak her araştırmacının kendi İsa'sını oluşturmaya çalıştığını söyleyerek araştırmacı sayısı kadar İsa figürü olduğunu ileri sürmüştür. Örneğin, sosyalist düşünceden etkilenen araştırmacılar sosyalizmin öncüsü olan bir İsa figürü; orta tabakaya mensup olan ve mevcut düzeni kaosa döndürmek istemeyen araştırmacılar ıslahatçı ve devrimci bir İsa figürü; toplumun kanlı bir devrimle düzeleceğini düşünenler de ihtilalci bir İsa figürü ve romantikler ise romantik bir İsa figürü çizmeye gayret göstermişlerdir.³⁶

Schweitzer, eserinin sonunda İsa hakkında çalışmalar yapanların ve roman yazarların hep aynı hatayı yaptıklarını ileri sürer. Ona göre söz konusu bu araştırmacı ve romancılar tarihsel İsa'yı ortaya koymaya çalışırken onu kendi çağdaşları olarak düşünmüşler; kendilerinin İsa'dan asırlar sonra yaşadıkları gerçeğine yeterince özen göstermemişlerdir. Halbuki İsa, ilk yüzyılda Yahudi bir çevrede doğup büyüyen biri iken onlar, Batı-Avrupa aydınlanma düşüncesinin ürünü insanlardı. İsa, kutsal kitap ve geleneğin egemen olduğu ve Tanrı'ya olan iman ve güveninin bilimsel düşünce tarafından sarsılmadığı bir dünyada yaşamıştır. Herhangi bir güçlük karşılığında İsa'yı modernleştireceğine inanan kimse, İsa'nın kendi görüş alanından uzaklaşacağına farkında olmalıdır. Çünkü böyle bir durumda tarihsel İsa ortadan kalkarak modernleşen İsa onun yerini alacağından, ortaya tarihin İsa'sından çok farklı bir İsa çıkmış olur. Ayrıca Schweitzer'e göre söz konusu bu İsa araştırmacıları İsa'yı daha evrensel bir figür olarak göstermek isterken onun sözlerinin ve eylemlerinin eskatolojik boyutunu asgarileştirilmişler veya tamamen ihmal etmişlerdir. Halbuki Schweitzer'e göre İsa, dönemindeki Yahudilik anlayışıyla paylaştığı eskatolojik bağlamdan hiçbir şekilde soyutlanamaz.³⁷

34 Brown, "Quest of the Historical Jesus", s. 329.

35 Albert Schweitzer, *The Quest of the Historical Jesus: A Critical Study of Its Progress* (London: A. & C. Black Ltd, 1926).

36 Heyer, *Jesus Matters*, ss. 33-34; Aydınlanma düşüncesi sonrası ortaya çıkan değişik İsa figürleri için bkz., Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, ss. 161vd.

37 Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, ss. 396-401.

Bu şekilde, araştırmacı sayısı kadar İsa figürü olduğu ve tarihsel İsa konusuyla ilgilen liberal zihniyetli kişilerin İsa'yı sözlerinin ve eylemlerinin eskatolojik bağlamını ihmal ettikleri hususuna işaret ettikten sonra, Schweitzer, İsa'nın yaşamının "eskatolojik bağlamda/çerçeve de bir çözüm" (*solution of thoroughgoing eschatology*) olduğu yönündeki görüşünü ileri sürer. O, İsa'yı gelmesi an meselesi olan Tanrı'nın krallığına bütün samimiyetiyle inanan bir apokaliptist olarak görür. Ona göre İsa, böyle bir apokaliptik beklenti içerisinde yaşamış ve ölmüştür. O, çarmıhta çektiği ıstırapın apokaliptik krallığın gelmesini kolaylaştıracağı düşüncesindeydi. Schweitzer, Matta 10:11'e dayanarak İsa'nın yaşamının "tam eskatoloji" düşüncesi üzerine dayanılarak anlaşılabileceğini ileri sürmüştür. Çünkü söz konusu bu pasajda İsa, bu dünya yaşamının sona ermesinin an meselesi olduğunu düşündüğünden havarilerinden sadece Yahudi bölgelerine giderek oralarda Tanrı'nın krallığını tebliğ ve ilan etmelerini istemiştir. Zira o, dünyanın apokaliptik sonunun çok yakında vuku bulacağını inanıyordu.³⁸

Schweitzer, Tanrı'nın krallığının gelmesinin an meselesi olduğuna inanan İsa'nın söz konusu bu beklentisi gerçekleşmeyince onun gelişini çabuklaştırmak için kendi yaşamını risk etmesi gerektiğine inanmaya başladığını ileri sürmektedir.³⁹ Çünkü apokaliptik düşünceye göre dindar ve sâlih kimselerin acı ve ıstırap çekmesi, dünyanın sonuna giden yolda gerekli bir aşama olarak kabul edilmekteydi. Buna göre, nasıl ki bir çocuğun dünyaya gelmesi esnasında annesi acı çekiyorsa, aynı şekilde Tanrı'nın krallığının da vuku bulması için dindar ve sâlih kimselerin acı ve ıstırap çekmesi gerekmektedir. İşte İsa da, tebliğ hayatında "insanoğlunun" gelip yeryüzünde Tanrı'nın krallığını kuracağını umuyordu. Ancak bu olay bir türlü gerçekleşmeyince Tanrı'nın krallığının gelişini hızlandırmak için bu apokaliptik düşünceyi benimseyerek çarmıhta acı ve ıstırap çekmeye razı olmuştur. Bu bağlamda Yahudi otoritelerini kendisini cezalandırmaları için provoke etmiştir. Schweitzer'e göre bu düşünce içerisinde Kudüs'e giden İsa, yolda taraftarlarını acı sona hazırlamıştır. Bu bağlamda çarmıh esnasında sergilediği güçlü bir iç mücadeleden sonra tüm insanlar için acı çekmeyi kabul etmiştir.⁴⁰ Ancak onun bu elemli ölümü, Tanrı'nın krallığının vuku bulmasını sağlayamamıştır. Yani onun ölümü olayların normal seyrini değiştirmemiştir. Bundan dolayı Schweitzer, İsa'nın yaptığı bu fedakarlığın hata olup olmadığını sorar ve cevap olarak da gelecekle ilgili Yahudi apokaliptik düşüncesi bağlamında İsa'nın Tanrı'nın krallığının gelmesini çabuklaştırmak için kendini çarmıhta feda etmesinin hata olduğunu ileri sürer. Çünkü onun çarmıhta acı ve ıstırap çekmesi Tanrı'nın krallığının gelişine tesir etmemiştir.⁴¹

38 Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*, ss. 356-357. Matta 10:23.

39 Bkz. Matta 16:21.

40 Bkz. Matta 26: 36-46.

41 Schweitzer, *Quest, of the Historical Jesus*, ss. 362- 395.

Schweitzer tarafından ileri sürülen bu eskatolojik İsa anlayışı, geleneksel İsa anlayışını doğrudan etkilemiştir. Çünkü geleneksel dogma, İsa'nın, Tanrı'nın krallığının gelmesi konusunda hata yaptığını kesinlikle reddeder. Zira asırlardır İsa kendisini bekleyen sonu bilen Tanrı'nın Oğlu ve Tanrı'nın krallığı için acı ve ıstırap çekmeyi arzulayan biri olarak sunulmuştur. Çünkü onu bu şekilde lanse edenlere göre İsa'nın görevi Tanrı oğlu olarak tüm insanlığın günahlarına kefarete olarak çarmita canını feda etmektir. İşte geleneksel Hıristiyan İsa anlayışıyla Schweitzer'in İsa'sı arasındaki bu farktan dolayı onun görüşleri geleneksel çevreler tarafından pek kabul görmemiştir. Çünkü o, apokaliptik İsa düşüncesinden etkilenerek geleneksel dogmanın sunduğu İsa'ya artık inanmıyordu. Schweitzer bir düşünce okulu oluşturulmasına rağmen onun tarihsel İsa ile ilgili araştırması uzun zaman tarihsel İsa araştırmalarına öncülük etmiştir. Öyle ki onun tarihsel İsa ile ilgili yaptığı çalışmanın bulguları döneminden günümüze değin hemen her İsa araştırmasında zikredilmiştir. Schweitzer bu görüşleriyle eski İsa araştırmalarının hızını öylesine kesmiştir ki onların bir 50 yıl daha devam etmesini engellemiştir. Ancak aynı şekilde onun bu görüşleri aşağıda göreceğimiz üzere ondan yaklaşık 75 yıl kadar sonra gündeme gelen üçüncü İsa araştırmaları için de bir basamak olmuştur.⁴²

Eski İsa araştırma dönemi ile ilgili buraya kadar ifade ettiklerimizi bir bütün olarak ele aldığımızda bunlardan şu temel sonuçları çıkarabiliriz. 1) Bu dönemin en belirgin araştırmacıları olan Reimarus ve Strauss'un görüşleri aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olan tarihsel şüphecilik üzerine dayandığından bu görüşlere göre "tarihin İsa'sı" ile "imanın Mesih'i" arasında bir ayırma gidilerek İncillerin bu ayırma göre yeniden ele alınarak onlardaki tarihsel İsa ile ilgili ifadelerin alınıp "imanın Mesih'i" ile ilgili ifadelerin bir kenara bırakılması gerekmektedir. Bu bağlamda söz konusu bu görüşler en erken İncil metninin tespitine yönelik yeni araştırmaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. 2) Tarihsel İsa araştırmaları günümüz Hıristiyanlığının Mesih'i ile alakalı olmadığından onlar teolojik olarak herhangi bir değere sahip değildir. Çünkü İncillerin sunumlarından yola çıkılarak tarihin İsa'sı hakkında çok az şey bilinebilir. Bu iki sonuçtan hareket eden bu dönem araştırmacıları İsa'yı, döneminin Yahudi mesih beklentisi bağlamında Yahudileri Roma idaresinden kurtaracak politik bir figür ve dinsel bir öğretici olarak görüyorlardı. Onlar, İncillerdeki mitolojik ve ilk Hıristiyan toplumunun ürettiği geleneksel doktrinlerle ilgili unsurların temizlenmesi durumunda İsa'nın mesajının, öğretisinin ve eylemlerinin ortaya çıkarılabileceğine inanmaktaydılar.⁴³

Ara Dönem veya Tarihsel Araştırmaların Olmadığı Dönem

Buraya kadar gördüğümüz gibi, ilk dönem tarihsel İsa araştırmalarından ortaya çıkan en önemli sonuç, mevcut kaynaklara dayanarak tarihin İsa'sının tam olarak ortaya konamayacağı hususunun altının çizilmesi idi. Çünkü bu dönemde yapılan

42 Michael Burer, "A Survey of Historical Jesus Studies", <http://www.bible.org/docs/theology/christ/jesus.htm>.

43 Bkz., Borg, *Jesus in Contemporary Scholarship*, s. 4.

araştırmalara göre İnciller tarihin bir döneminde dünyaya gelerek yaşayan Nasıralı İsa'nın bir portresini çizmekten ziyade onun yaşamında cereyan eden olayların teolojik izahlarını yapan eserlerdir. Bu sonucu hareket noktası olarak alan bazı araştırmacılar, örneğin Alman Martin Kahler *The So-Called Historical Jesus and the Historic Biblical Christ* (Tarihsel İsa Diye Bir Şey ve Tarihsel Biblikal Mesih) adlı eserinde tarihsel İsa araştırmalarının teolojik meşruluğuna meydan okuyarak Hıristiyan inancının, tarihsel İsa diye adlandırılan bu araştırmaların üzerine bina edilemeyeceğini ileri sürmüştür. Çünkü ona göre Hıristiyanlar, geçmişte kalan veya tarihsel metotlar vasıtasıyla ortaya çıkarılan bir İsa figürü ile değil imanın Mesih'yle alakadar olmaktadır. Kahler'e göre gerçek Mesih, geçmişten kaynaklanan bir figür değil, Hıristiyanlar tarafından vaaz edilen Mesih'tir. Buna mukabil tarihsel İsa araştırmaları ise Kahler'e göre, temelde tarihsel araştırmaların değişken sonuçlarını temsil etmektedir. Halbuki Hıristiyan inancı, İncillerde bulunan dünyevî İsa hakkındaki Kilisenin tanıklığını temsil eden "Tarihsel Biblikal Mesih" (*historical biblical Christ*) üzerine dayanmalıdır.⁴⁴ Bu bağlamda Hıristiyan inancının geçmişe bağlanmasının gerektiğini veya mümkün olduğunu düşünmek bir yanlıdır. Çünkü Hıristiyan inancı tarihsel araştırmalar üzerine dayanmayabilir ve hatta dayanması da gerekmemektedir. Daha da ötesi Kahler'e göre İnciller, İsa'nın bilimsel olarak güvenilir bir biyografisini ortaya koymak için kullanılamazlar. Çünkü İncil yazarları tarihsel araştırma yaparak eserlerini yazmamışlardır. Onlar eserlerini kaleme alırken tarihin İsa'sı hakkında bilgi vermekten ziyade İsa-Mesih'e olan imanı yaymayı ve güçlendirmeyi ümit ettiklerinden, olan olayları olduğu gibi değil de, olmasını düşündükleri gibi yansıtmaya özen göstermişlerdir.⁴⁵ Bu nedenlerden dolayı Kahler'e göre, Hıristiyan teolojisi ve Kilise kendini bu tarihsel İsa araştırmaları diye adlandırılan tartışmanın içine itmeye özen göstermelidir. Çünkü hiçbir şekilde İncillerin ötesine giderek gerçek (*real*) İsa'ya dönmek mümkün değildir. İşte bundan dolayı Kahler'e göre Hıristiyan inancı, temelde biblikal mesih (*Biblical Christ*) üzerine yoğunlaşmalıdır. Kısaca Kahler'e göre Hıristiyan inancı Easter öncesi İsa'nın değil de, çarmıhta ölen İsa'nın dirilip göğe yükselmesinden sonra ortaya çıkan Kilisenin Mesih'i üzerine dayanmalıdır.⁴⁶

Rudolf Bultmann

Kahler'in bu yaklaşımı, 20. yüzyılın en önde gelen Yeni Ahit uzmanlarından Bultmann'ın, İncillere dayanarak tarihsel İsa hakkında herhangi bir şey bilme ihtimalinin olmadığını ileri sürmesiyle zirve noktaya ulaşmıştır.⁴⁷ 1920'lerden başlayarak 1930'lara kadar Karl Ludwig Schmidt ve Martin Dibelius'la beraber İncillerin kökenini

44 Alan Brehm, "Will the Real Jesus Please Stand?", s. 6; Brown, "Quest of the Historical Jesus", s. 330.

45 İncillerin oluşum süreciyle alakalı olarak bkz., E. P. Sanders, *The Historical Figure of Jesus* (London: Penguin Books, 1993), ss.58vd.; John Marsh, *Jesus in his Lifetime* (London: Sidgwick & Jackson, 1981), ss. 91-97; Aydın, "Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya", ss. 50-57.

46 Heyer, *Jesus Matters*, ss. 51-52.

47 Bkz., Rudolf Bultmann, *Theology of the New Testament* (London: SCM Press, 1952), I, s. 3, 86; Bultmann, *Jesus and the Word* (London: Collins, 1958), ss. 8-9, 13.

ortaya koymak için şekil tenkidi metodunu (*form-critical metot*) uygulayan Bultmann, Sinoptik İncillerin, İsa'nın yaşamının birbirini izleyen rivayetlerini ortaya koymak için İncil yazarları tarafından birbirine eklenen düzensiz anekdotların bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulduklarını iddia eder. Bu noktadan hareket eden Bultmann, İncillerin şekil tenkitinin tarihsel İsa araştırmalarının sonunu temsil ettiğini ileri sürer. Ona göre İncil yazarları, bu işlemi yaparken ilk Hıristiyan toplumunun İsa ile ilgili hatıra ve tecrübelerini de göz önüne almışlardır. Yani onlar ilk Hıristiyan toplumunun tecrübelerini materyal olarak kullanmışlardır. Çünkü İsa'nın ölümüyle İncillerin ortaya çıkışı arasında [yaklaşık 30-70] geçen süre içinde İsa'nın sözleri ve onun hakkında anlatılanlar sözlü olarak muhafaza edilmiştir. İncillerin derlenişi esnasında ise, İsa'nın sözleri ve eylemlerini nesilden nesle nakleden bir rivayet zinciri mevcut değildi. İşte bundan dolayıdır ki İncil yazarları farklı Hıristiyan toplumlarında birbirlerinden bağımsız halde bulunan rivayetleri toplayarak onları, kendi anlayışları doğrultusunda bir araya getirmişlerdir. Ancak doğaldır ki farklı toplumlarda o toplumları oluşturan fertlerin ihtiyaçlarına göre tekrarlanıp duran bu sözler çeşitli şekiller aldığından, onların bir toplumdaki diğer topluma hatta bir toplumun kendi içinde bile birbirlerinden farklılık arz etmesi normaldir.

Bultmann'a göre İsa'nın sözleri ve eylemleri kişiler tarafından farklı amaçlar için kullanıldıklarından çeşitli şekiller kazanmışlardır. Örneğin, ilk dönemde onlar bazen diğer insanlara vaazda veya öğütte bulunmak için bazen de toplumda fertlerin uymaları gereken ahlâki ilkeleri onlara göstermek için kullanılmışlardır. Bultmann, sözlü geleneğin bir sonucu olarak İsa'nın sözlerinin ve eylemlerinin ilk Hıristiyanlar tarafından kısmen değiştirildiğini, bu şekilde ortaya koymakla yetinmeyerek İncillerde bizzat ilk Hıristiyan öğreticiler tarafından üretilmiş ve İsa'ya atfedilmiş sözlerin de bulunduğunu ileri sürer. Bu bağlamda o, şöyle der: "Kilise, gelenekte bulunan ilk Hıristiyan vaazcıların ürettiği ve İsa'ya atfettikleri sözlerle İsa'nın otantik sözleri arasında bir ayırma gitmemiştir. Halbuki iyi bilinmektedir ki İncillerdeki bazı egemen söylemler geçmiş otoritenin [İsa'nın] sözleri değil, Kilise için daima çağdaş olan göğe yükselen Mesih'in sözleridir".⁴⁸

Bultmann'a göre şekil tenkidi metodunun İncillere uygulanması göstermiştir ki İncil yazarları, modern anlamdaki ifadesiyle, tarihçi değillerdi. Onlar İsa ile ilgili dönemlerindeki rivayetleri toplayarak onları metin haline getirmişlerdir. Bu nedenle bu rivayetlerden sadece çok az bir kısmı Easter öncesi döneme yani İsa'nın çarmıha gerilmeden önceki yaşamına geri götürülebilir. Çünkü onların çoğu iman sorununa bir yanıt olarak, Hıristiyan cemaatinin Yahudi geleneğinden ayrılmasına, cumartesi yasağına uymama ve bazı temizlik kuralları gibi Tevrat'taki bazı emirlerin reddine geçerli bir zemin olarak ilk Hıristiyan toplumunda ortaya çıkmışlardır. Bu nedenle söz konusu bu rivayetlere dayanarak tarihin İsa'sının ortaya konması mümkün değildir.⁴⁹

48 Bultmann, *History of the Synoptic Tradition* (New York: Harper, 1963), s. 127.

49 Bkz., David Fergusson, *Bultmann* (London: Geoffrey Chapman, 1992), ss. 18-19; Bultmann, *Theology of the New Testament*, I, ss. 42vd.

Görüldüğü üzere Bultmann, tarihsel araştırmaçıların dikkatini İsa'nın yaşamı üzerine değil de ilk Kilisenin üzerine çekmektedir. Çünkü ona göre, İncillerdeki materyaller İsa'nın yaşamı değil de ilk Kilisenin tesis edildiği bağlamı (*Sitz im Leben*) aydınlatmaktadır. Zira, İncillerde İsa'ya atfedilen sözler gerçekte onun adına konuşan Hıristiyan vaazcılarının sözleri, vaaz edilen Mesih de tarihin İsa'sı değil, imanın Mesih'idir. İşte Bultmann'a göre Yeni Ahit dökümanlarının bu karakteristik özelliklerinden dolayı onlara dayanarak İsa'nın yaşamı hakkında çok az şey söylenebilir. Bundan dolayı Bultmann, tarihsel İsa araştırmalarında Kilisenin teolojisinde en küçük bir değişikliğin yapılmasının gerekmediğini ileri sürer. Çünkü Kilisenin teolojisi tarihsel gerçektikten dolayı değil, ilk Hıristiyanların İsa'ya yönelik mukabeleleri sonucunda ortaya çıktığı için tarihsel yargılamaların onun değişmesi yönündeki meydan okumalarına karşı ayakta durabilir. "İsa, kendilerine dokunduğu tüm insanların yaşamları üzerinde karar vermek için varoluşsal bir çağrıda bulunmuştur. Gerçekte onun yaşamı ile iman arasındaki tarihsel fasıla/ayrılık bu varoluşsallığı Bultmann'ın düşüncesinde çok daha güçlü bir şekilde hissettirir".⁵⁰

Bultmann bu düşünceleri bağlamında kaleme aldığı *Jesus and the Word* adlı eserinde de, İsa'nın yaşamının ortaya konması konusunda şüphecililiğini devam ettirir. Bu bağlamda o, şöyle der: "İncillerden yola çıkılarak İsa'nın yaşamı ve şahsiyle ilgili tarihsel bir bilgi edinmemiz mümkün değildir. Çünkü İnciller de dahil olmak üzere ilk Hıristiyan kaynakları, onun yaşamı ve şahsiyetine ilgi göstermekten ziyade, bölük pörçük ve masalımsı bir karakter arz etmektedir."⁵¹ Bu nedenle ona göre, tarihsel İsa sorunu, Hıristiyan imanı için merkezî bir öneme sahip değildir. Çünkü tarihsel İsa konusunda yapılan araştırmalar Hıristiyan imanını ne tasdik ne de inkar edebilecek niteliktedir. Hatta Bultmann, daha da ileri giderek tarihsel İsa araştırmalarının sadece imkansız değil aynı zamanda teolojik olarak da gayri meşru olduğunu, çünkü onların iman için dünyevi bir ispat getirdiğini ileri sürmektedir. Zira, ona göre tarihsel İsa araştırmalarının ortaya koymaya çalıştığı İsa bir Hıristiyan değil, bir Yahudi'dir. Onun tarihi de Hıristiyanlığa değil de Yahudiliğe aittir. Halbuki İsa'nın mesajı Yeni Ahit teolojisinin bizzat bir parçası değil, o teoloji için bir ön varsayımdır".⁵²

Bultmann'a göre tarihsel İsa araştırmalarının karşı karşıya olduğu en önemli problem ilk yüzyıl Hıristiyanlarının zihniyetiyle çağdaş Hıristiyanların zihniyeti, yani "mitolojik" dünya görüşüyle "bilimsel" dünya görüşü arasındaki uçurumdur. Mitolojik dünya görüşünde bu dünyanın olmayan, yani bu dünyaya ait olmayan bir şey, sanki bu dünyaya aitmiş gibi aynı şekilde bu dünyaya ait olan bir şey de, bu dünyanın değilmiş gibi sunulur. Tann'nın aşkınlığı uzaysal uzaklık bağlamında ifade edilir ve dünya da ilahî ve tabiatüstü güçler tarafından yorumlanmış olarak görülür. Aksine, Bultmann'a göre bilimsel olarak düşünöen modern zihniyet, bir fenomen için olan sebeplerin, o fenomenin dışında değil de bizzat onun içinde aranması gerektiğini

50 Brown, "Quest of the Historical Jesus", s.334.

51 Bultmann, *Jesus and the Word*, s. 14.

52 Bultmann, *Theology of the New Testament*, s. 3.

ifade eden temel prensip çerçevesinde düşünür. Ona göre, ilk yüzyıl Filistin Yahudileri evrenle ilgili mitolojik bir bakış açısına sahiptiler. Yeni Ahit'in mesajının özünü oluşturan İsa'nın kurtarıcı mesajı da mitolojik bir karaktere sahipti. Zira bu mitolojik öğretiye göre ölümüyle günahların kefareti sağlayan ezeli Tanrı oğlu, yeryüzüne gönderilmiş şeytani güçleri def etmiş, ölümden dirilmiş ve göklere yükselerek Tanrı'nın sağ yanında ikamet etmeye başlamıştır. Bultmann'a göre bu mitolojik sunum geçerli ve kurtarıcı bir hakikattir. Ancak onun şaşaalı ifadeleri modern dünya görüşüne sahip zihniyetlerce inanılmaz olarak görülmektedir. Bu nedenle bu ve benzeri mitolojik inançlar modern zihniyetteki insanlara mitolojik unsurlardan soyutlanarak yani demitolojizasyona tabi tutularak sunulmalıdır. Bu bağlamda Bultmann'a göre Tanrı'nın krallığı mitolojisiyle İsa'nın çağdaşları için yaptığı, justification⁵³ [imanla kurtuluş] mitolojisiyle Pavlus'un yaptığı, ebedî hayat mitolojisiyle Yuhanna okulunun yaptığı şeyi demitolojizasyon ve varoluşsal kategorilerin uygulanması yoluyla modern öğreti kendi çağdaşları için yapılmalıdır. Çünkü modern öğreti insanların mutlak olarak Tanrı'ya bağlanmaları ve Tanrı'nın bağışlayan sunumu olan İsa'nın öğretisini insanlara açıklamalıdır.⁵⁴

Görüldüğü üzere Bultmann'a göre İsa için uygunluk bulmanın yolu, onun öğretisinin ekzistansiyel felsefe ve demitolojizasyon olarak isimlendirilen hermenötik yardımıyla yirminci yüzyıla, yani günümüze taşınmasından geçmektedir. Çünkü İnciller, araştırmacıları tarihsel İsa'ya götürmez; onlar sadece kerymatik [*kerygma*] Mesih'e yani ilk Hıristiyan öğretisine yönelik ilk Hıristiyan toplumunun imanının bir tasvirini sunarlar.⁵⁵ Bultmann'a göre tarihsel metot dahilinde bir kimse geçmişe baktığında, İsa'nın ilk yüzyılda yaşamış bir Yahudi peygamberi olduğunu, gelmesi an meselesi olan Tanrı'nın krallığını vaaz ettiğini ve çarmıhta öldüğünü keşfedebilir. Ancak bunlar, her ne kadar İsa ile ilgili tarihi gerçekler olsalar da, Hıristiyan inancının bunların üzerine bina edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle ona göre, teologlar, tarihsel İsa'nın ortaya konması çalışmalarını meşgul olmamalıdır. Onlar kendilerini geçmişe değil, kerymayla, yani ilk Hıristiyan toplumunun öğretisiyle meşgul etmelidirler.⁵⁶

Bultmann'ın kendisi İsa'yı, gelmesi an meselesi olan Tanrı'nın krallığının bir peygamberi olarak görmektedir. Bu bağlamda onun bu anlayışı görünürde Schweitzer'in yukarıda ifade ettiğimiz anlayışını çağırılmaktadır. Ancak Bultmann'ın İsa anlayışıyla Schweitzer'inkini yakından incelediğimizde aralarında önemli bir farklılığın olduğunu görürüz. Zira Schweitzer "tam eskatoloji" tabiri altında İsa'yı eskatolojik bir peygam-

53 Justification teorisi Pavlus tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre insanoğlu doğuştan günahkardır. İsa-Mesih vasıtasıyla Tanrının olağanüstü merhameti insanoğluna nüfuz eder ve böylece kişi günahlarından kurtularak salih bir kimse olur. Bkz., P.S. Watson, "Justification", Alan Richardson, ed., *A Dictionary of Christian Theology* (London: SCM Press, 1969), ss. 184-185.

54 Bkz., Bultmann, "Demythologizing: Controversial Slogan and Theological Focus", Roger Johnson, eds., *Rudolf Bultmann: Interpreting Faith For the Modern Era* (London: Collins, 1987), ss. 288-342; David Gergusson, *Bultmann* (London: Geoffrey Chapman, 1992), ss. 107-118; Robert Morgan, "Rudolf Bultmann", David F. Ford, ed., *The Modern Theologians* (Oxford: Blackwell, 1997), ss. 68-86.

55 Fergusson, *Bultmann*, ss. 52vd; Bultmann, *Jesus and the Word*, ss. 11-19.

56 Fergusson, *Bultmann*, s.77; Bultmann, *Primitive Christianity: In Its Contemporary Setting* (New York: Living Age Books, 1956), ss. 86-93. Bultmann, *Theology of the New Testament*, I, ss. 19-20.

ber ve apokaliptik olarak görürken, Bultmann, İsa'nın bir apokaliptik olduğunu reddeder. Çünkü Bultmann'a göre İsa, Yahudi apokaliptiklerinin aksine "zamanın alâmetleriyle" ilgilenmemiş ve tüm vurguyu insanların eylemleri üzerine yapmıştır. Yani ona göre İsa, çağdaşlarının dikkatini "zamanın işaretleri" üzerine değil de tövbe etmek suretiyle yaklaşan Tanrı'nın krallığına hazır olmaya çağırmıştır.⁵⁷

Buraya kadar özetlediğimiz Bultmann'ın görüşlerini bir bütün olarak ele aldığımızda tarihsel İsa ile Yeni-Ahit'te ifade edilen Hıristiyan imanının Mesih'i arasındaki çatışmada, Bultmann tıpkı Martin Kahler gibi Biblikal Mesih'ten yana tavır koyar. Çünkü ona göre de İncillere dayanılarak İsa'nın yaşamının ve şahsiyetinin bir portresinin ortaya konması mümkün değildir. Ancak, Kahler'in aksine o, Biblikal Mesih yerine ilk Hıristiyan toplumunun anlayışındaki Mesih anlamında "kerymatik mesih" tabirini kullanmıştır. Buna göre Tanrı'nın krallığıyla ilgili İsa'nın eskatolojik öğretisi yerine kendisine inananların günahları için çarşıya gerilen ve onların kurtuluşu için Tanrı tarafından diriltilecek kerymatik Mesih'in ilanı gündeme gelmiştir. Buna göre İsa, Tanrı'nın Krallığını; Kilise de İsa'yı tebliğ etmiş ve sonuçta tebliğci tebliğ edilen konumuna gelmiştir. Kısaca Bultmann'a göre Hıristiyanların İsa'nın yaşamı hakkında bilmeleri gereken şey, sadece İsa'nın tarihin belli döneminde yaşadığı ve çarşıya öldüğü hususudur. Çünkü bunlar Hıristiyan imanı için gerekli olan unsurlardır.

Kahler ile başlayıp Schweitzer ile devam eden ve Bultmann ile zirveye ulaşan ara dönemle ilgili buraya kadar ifade ettiğimiz hususları bir bütün olarak ele aldığımızda şu temel sonuçları çıkarmamız mümkündür: 1) İsa, politik bir kurtarıcı değil, dünyanın sonunu vaaz eden eskatolojik bir peygamber ve bir apokaliptiktir. Buna göre İsa, dünyanın kaçınılmaz sonunu insanlara vaaz eden ve bu sonun da bir an önce gelmesi için eylemlerde bulunan biridir. 2) İnciller'de İsa ile ilgili sözlerin ve öğretilerin ancak çok az bir kısmı tarihin İsa'sına geri götürülebilir. Bu nedenle İnciller'e dayanılarak tarihsel İsa'sının bir portresini ortaya koymak mümkün değildir. İşte bundan dolayıdır ki günümüz Hıristiyanlığı için önemli olan tarihin İsa'sı değil, Kahler'in ifadesiyle "Biblikal Mesih" veya Bultmann'ın ifadesiyle ilk Hıristiyan toplumunun tecrübeleri ve teolojik inançları sonucu çıkan ortaya kerymatik Mesih'tir.

Yeni İsa Araştırmaları

Bultmann'ın düşünceleri, Alman Protestanlığı üzerinde özellikle ikinci dünya savaşı yıllarında büyük etkiler yapmıştır ve o yıllardaki kadar olmasa da günümüz Hıristiyan teolojisinde hâlâ etkili olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte 1950'lerden sonra bizzat Bultmann'ın öğrencileri onun İncillerin, tarihsel İsa'nın ortaya konması konusundaki yetersizliği ile ilgili görüşünün sağlıklı bir görüş olup olmadığını sorgulayarak farklı görüşler benimsemeye başlamışlardır. Örneğin 1953 yılında Bultmann'ın öğrencilerinden Ernst Kasemann, "The Problem of the Historical Jesus" (Tarihsel İsa Problemi) adlı konferansında araştırmacıları, Hıristiyan inancını tarihi köklerinden ayırmamak şartıyla İsa hakkında tarihsel olarak bilinebilecek şeyleri ortaya koymaya

57 Bkz., Markos 1:14-15; Heyer, *Jesus Matters*, s. 55.

davet ederek "yeni bir tarihsel İsa araştırması" başlatmıştır.⁵⁸ Bu bağlamda o, şu iki hususun altını çizmektedir: 1) İnciller üzerine yaklaşık yarı asırdır devam eden yoğun araştırmalar, Bultmann'ın onların tarihsel İsa hakkında sundukları bilgiler konusundaki şüphecilğini sorgulamaya açmıştır. 2) 19. yüzyıldan itibaren İncillerin kökeni ve Hıristiyan teolojisi ile ilgili bilimsel araştırmalar, Nasıralı İsa ile ilgili sağlam tarihi bilgiler olmaz ise, Hıristiyan imanının otantikliğinin tehlikeye gireceğini ortaya koymaktadır. Çünkü onunla ilgili tarihsel bilgilerin olmaması demek, onu görmek istediğimiz şekilde görebileceğimiz veya onun ne çeşit bir insanî varlık olduğunu herkesin kendi arzu ettiği şekilde izah edebileceği hususuna yol açar. Bu da sonuçta çağdaş idraklere göre Hıristiyanlığın yeniden mitolojileştirilmesine sebebiyet verir.⁵⁹

Bu yeni araştırma, İsa'nın tebliğ faaliyetleriyle ilgili İncillerde yer alan rivayetlerle ilk Kilise tarafından onun hakkında söylenenleri değerlendirmek için İsa'nın öğretisindeki ayırt edici unsuru kullanmak maksadıyla güvenilirlik kriterine göre onun öğretilerini değerlendirmeye koyulmuştur. Bu bağlamda Hıristiyan inancının tarihsel köklerini muhafaza etme üzerindeki ısrarlarına rağmen, İncil rivayetlerindeki unsurların özellikle İsa'nın mucizeleri ve ölümden sonraki dirilişiyle ilgili söylemlerin doğruluğuyla ilgili mücadeleye devam etmiştir. Bu yeni araştırmanın kabul ettiği tek tarihsel olay, İsa'nın Pontus Pilate tarafından çarpmıha gerilmesi olayıdır. İsa'nın ölümüyle ilgili bu gerçeğin ötesinde inanç için diğer tüm tarihsel olayların güvenilirliği reddedilmiş ve böylece tarihsel İsa, imanın Mesihine doğru göçmüştür.⁶⁰ Görüldüğü gibi Kasemann tarafından ileri sürülen bu yeni tarihsel İsa araştırması, Bultmann'ın imanı ortaya koyan tek verinin, İsa'nın Tanrı'nın krallığını vaaz etmek için geldiği ve çarpmıha gerildiği gerçeği olduğu iddiası üzerine gelişmiştir.⁶¹ Güvenilirlik kriterine göre, İsa'nın öğretisini değerlendirmeye çalışanlar ve Q İncili'ni ortaya koymak suretiyle onu geliştirmeyi arzulayanlar tarafından yaygınlaştırılmasına rağmen, bu yeni araştırma da tarihsel araştırmalar vasıtasıyla Hıristiyan inancı konusunda tatmin edici bir temel üretme konusunda başarısız olmuştur. Çünkü o, eski tarihsel İsa araştırmalarını daha da ilerleten bir araştırma olma yerine, onlarla İncillerin tarihsel İsa konusunda sundukları bilgilerin tarihselliğinden şüphe duyan araştırmaların olmadığı ara dönemde, yani saf bir tarihin İsa'sı ile saf bir imanın Mesih'i arasında bir sentezi öngörmektedir. Zira bu yeni araştırmanın savunucularına göre tarihin İsa'sı ile imanın Mesih'i arasında bir devamlılık vardır ve bunların her birinin sorgulanması, diğerinin sorgulanmasıyla olur. Yine bu yeni araştırmanın savunucuları tıpkı Bultmann gibi, İsa'nın yaşamı etrafında cereyan eden olayların tarihsel İsa'nın ortaya konması için değerli malzemeler olduklarından bihaber, sadece İsa'nın sözlerini temel malzeme olarak kabul etmişlerdir. Yine aynı şekilde bu yeni araştırmayı savunanlar "ciddi tarihsel yeniden

58 Bkz., Ernst Kasemann, "The Problem of the Historical Jesus", *Essays on the New Testament Themes* (London: SCM Press, 1964), ss. 16-17, 25, 33-37.

59 Brown, "Quest of the Historical Jesus", s. 336; Leonard Boff, *Jesus Christ Liberator: A Critical Christology of Our Time* (London: SPCK, 1984), ss. 10-11..

60 Kasemann, "The Problem of the Historical Jesus", ss. 18-19, 21-24.

61 Brehm, "Will Real Jesus Please Stand", s. 7.

yapılanma söz konusu olduğunda dikkate değer güçlülere sebebiyet veren" kaynak ve metin tenkidî gibi eleştirel metotları da sıkça kullanmışlardır.⁶²

Kasemann'ın kısmî olarak başarısızlığa uğrayan bu yeni tarihsel İsa araştırmasından sonra tarihsel İsa araştırmaları 1980'lerin başlarına kadar fazla bir popülerlik göstermemişlerdir. Çünkü bu dönem, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bir anlamda eski araştırma ile araştırma yapılmayan dönemin uzlaştırılması niteliğindedir. Zira bu dönemin araştırmacıları, tarihsel İsa'nın ortaya konmasının teolojik olarak da önemli olduğu düşüncesindeydiler. Onlara göre 19. yüzyıldan itibaren İncillerin kökeni ile ilgili çalışmalar, tarihin İsa'sı ile ilgili sağlam bilgiler ortaya konamaz ise "imanın Mesih'inin" otantikliğinin tehlikeye gireceğine inanmaktaydılar. Bu nedenle bu yeni dönem araştırmacıları İsa'nın mesajıyla ilk Kilisenin onu vaazı arasında ne ölçüde bir süreklilik olduğunun ortaya konması için tarihin İsa'sının ortaya konması gerektiği düşüncesindeydiler. Ancak, Marcus Borg'un da, haklı olarak altını çizdiği gibi, söz konusu bu tarihsel araştırma onu oldukça ezoterik yapan varoluşsal bir yapı dahilinde yapıldığından beklenen sonucu vermemiştir.⁶³

Ancak bu tarihten sonra "İsa'nın Kim olduğu"na yönelik araştırmalar şu nedenlerden dolayı yeni bir ivme kazanarak Borg'un deyişiyle "tarihsel İsa araştırmalarında bir rönesans/devrim"⁶⁴ olarak nitelendirilebilecek bir dönemin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu yeni dönemin özellikleri ana hatlarıyla şu şekilde ifade edilebilir: 1) 1970'lerden itibaren yeni bulgulara dayanılarak yapılan İsa araştırmalarında âdeta bir patlama yaşanmaya başlamıştır. Nitekim 1980'lerin sonlarına kadar İsa'nın yaşamıyla ilgili kaynakların bibliyografisini yapan C.A. Evans, eserinde 1300'e yakın bir kaynağın olduğunu gözler önüne sermektedir.⁶⁵ Söz konusu bu patlamanın ortaya çıkmasına sebebiyet veren gelişmeler şunlardır: a) İsa ile ilgili temel metinlerin ortaya çıkan yeni bilimsel metotlara göre yeniden tercüme edilerek araştırmacılar sunulması, b) 1940'ların sonlarına doğru bulunan Nag Hammadi ve Qumran metinlerinin deşifre edilerek söz konusu bu metinlerin araştırmacıların istifadesine sunulması, Geza Vermes⁶⁶ gibi Yahudi kökenli araştırmacıların İsa hakkında son derece önemli eserler ortaya koymaya başlaması, 2) 1980'lerden sonra başlayan tarihsel İsa araştırmaları son derece önem arz etmektedir. Çünkü yukarıda gördüğümüz eski ve yeni tarihsel İsa araştırmaları, sadece Almanca konuşan teologlarla sınırlı iken, bu üçüncü tarihsel İsa araştırmaları başta Amerika olmak üzere daha geniş bir alana yayılmaya başlamıştı. Öyle ki bu süreçte II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla değişen dünya şartları içerisinde dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Hıristiyanlar, kendi İsa imajlarını oluşturma yoluna gitmeye başlamışlardır. Örneğin bu bağlamda Afrika'daki

62 N.T. Wright, *Jesus and the Victory of God* (London: SPCK, 1996), s. 24.

63 Borg, *Jesus in Contemporary Scholarship*, s. 5.

64 Bkz., Borg, *Jesus in Contemporary Scholarship*, s. 3.

65 Bkz., Childon Bruce & C.A. Evans, *Studying the Historical Jesus: Evaluations of the State of Current Research* (Leiden: E.J. Brill, 1994).

66 Bkz., Geza Vermes, *Jesus the Jew: A Historian's Reading of the Gospels* (London: SCM Press, 1973).

İsa imajı, Asya ve Amerika'daki İsa imajları, 1985 yılında California'nın Berkeley kentinde Pacific School of Religion'da kurulan İsa [Araştırmaları] Merkezinin (*Jesus Seminary*) İsa imajlarından, buralardaki İsa imajları da güney Amerika'daki İsa imajlarından farklılık arz etmeye başlamıştır.⁶⁷ Böylece tarihsel İsa veya tarihin İsa'sının ortaya konması konusu tekrar araştırmacıların temel ilgi alanına girmiştir. 3) Tarihsel İsa araştırmalarıyla ilgili özellikle kuzey Amerika'da çeşitli profesyonel araştırma merkezlerinin kurulmasıyla tarihsel İsa araştırmaları oldukça popüler bir duruma gelmiştir. Zira Bibliyalik Literatür Cemiyeti (*the Society of Biblical Literature*) tarihinde ilk defa 1981 yılında tarihsel İsa araştırması için bir alt grup kurulmuştur. Bu grup daha sonra (1983 yılında) söz konusu bu cemiyetin sürekli bir organı haline getirilmiştir.

Bu gelişmelere ilaveten bu yeni dönemde İsa araştırmalarında yeni soru ve metotlar da ortaya çıkmıştır. Yukarıda gördüğümüz üzere bu dönemden önceki İsa araştırmalarında bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde gündem hep teolojik sorunlarla belirlendiğinden ortaya konan araştırmalarda şu sorular yaygın olarak gündeme geliyordu: *Hıristiyan doktrinleriyle İsa hakkında tarihsel olarak bilinebilecek şeyler arasında nasıl bir ilişki vardır? İsa'ya atfedilen kristolojik sıfatlar, tarihsel araştırmaların bulgularına dayanılarak ona geri götürülebilir mi? Tarihsel İsa ile ilk Kilisenin İsa ile ilgili öğretisi arasında süreklilik mi yoksa bir süreksizlik mi vardır? Ancak Borg'a göre son dönemlerde dinsel ve kültürel çoğulculuğun batıda hakim bir olgu haline gelmesiyle, İsa ile ilgili yapılan çalışmalarda bu sorulardan farklı olarak İsa'nın ve öğretisinin diğer dinsel figürlerle ve onların öğretileriyle ilişkisi, onlarla ortaklık ve farklılık arz eden noktaları gibi sorularda gündeme gelmeye başladığından önceki araştırmalarda dinsel metinlere uygulanan literal ve tarihsel metotların yanında dinler tarihi, kültürel antropoloji ve sosyal bilimlerin metotlarının da kullanılmaya başlanması ve bildik materyallerin yeni bakış açılarına göre incelenme fırsatının elde edilmesiyle İsa araştırmalarında yukarıda ifade ettiğimiz gibi bir devrim yaşanmaya başlanmıştır.⁶⁸ 1970'lerden sonra başlayan ve 1980'lerden sonra profesyonel İsa araştırmaları merkezlerinin kurulmasıyla zirve noktaya ulaşan İsa araştırmalarındaki devrim niteliğindeki gelişmelere yol açan nedenleri bu şekilde kısaca ifade ettikten sonra şimdi de üçüncü İsa araştırmaları adı verilen çalışmalar üzerinde durmak istiyoruz.*

Üçüncü Tarihsel İsa Araştırmaları

Üçüncü İsa araştırmaları bağlamında gözümüzü Anglo-Saxon ülkelerde, yani İngiltere ve Amerika'da İsa ile ilgili çalışmalara çeviriyoruz. Bultmann ve Kasemann'ın İncillerin sunduğu materyallere dayanarak tarihsel İsa'nın ortaya konmasının mümkün olmadığını konusundaki şüphelerinin yavaş yavaş kaybolmaya başlamasının

67 Değişik İsa imajları için bkz., Antonie Wessels, *Images of Jesus: How Jesus is Perceived In Non-European Cultures* (London: SCM Press, 1990).

68 Borg, *Jesus in Contemporary Scholarship*, ss. 6-7

ardından 1970'lerden itibaren İncillerin güvenilirliğiyle ilgili iyimser görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda İngiliz teolog John Robinson *Redating New Testament* adlı eserinde, tüm Yeni Ahit yazılarının Kudüs'teki mabedin tahrip edildiği 70 yılından önce tamamlanmış olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁹ Bu argüman, açıkça İncillerin İsa'nın çarmıha gerilişinden ve ölümden dirilişine yaklaşık 30 yıl gibi bir süre sonra yazılmış olduğu anlamına gelmektedir. Aynı şekilde bir İspanyol papirologu olan Jose O'callaghan da 1955 yılı baharında Qumran mağaralarında bulunan (7. mağarada) Yunanca metinlerde Yeni Ahit'in parçası olduklarını iddia ettiği üç pasaj tespit eder. Bunlar Markos 6:52-53; Markos 4:28 ve Yakup 1:23-24 pasajlardır.⁷⁰ O'callaghan'ın iddiasına göre ilk Hıristiyan toplumuyla Qumran'daki Essenî toplumu arasında yakın bir ilişki vardı. Bu görüş bazı araştırmacılar tarafından kabul görürken bazılarınca da tenkit edilmiştir. Eğer bu argümana göre Markos İncili Qumran toplumu tarafından biliniyor idiye o zaman, bu İncil Esseniler'in MS. 68'deki göçünden önce yazılmış olmalıdır. Hatta bazı yorumcular bu argümandan yola çıkarak Markos İncilinin 50'li yıllarda yazıldığını dahi iddia etmişlerdir.⁷¹ Son olarak 1994 yılında İngiliz *The Times* gazetesinin Noel sayısının ön sayfasında "Papyrus in Oxford Contains an Eyewitness Account of the Life Jesus" başlıklı bir makale yayımlanır. Söz konusu yazıda bu papirüsün Qumran metinlerinin bulunmasından bu yana Yeni Ahit araştırmalarında son derece önemli bir aşamayı temsil ettiği iddia edilmektedir.⁷² *The Times*'in bir sonraki sayısında da söz konusu papirüsü keşfeden ve bu konuda önemli açıklamalar yapmanın zamanının geldiğini savunan Alman araştırmacı Carsten Peter Thiede ile yapılmış uzunca bir röportaj yer alır.⁷³ Yaklaşık bir ay sonra 23 Ocak 1995'te aynı gazete bu konu üzerinde "A Step Closer to Jesus" adıyla bir başka yazı daha yayımlar.⁷⁴

Söz konusu bu papirüsler Oxford'daki Magdalen Kolej'de bulunan Matta İncili'nin Yunanca metni içinde yer almaktadır. Bunlar 1901 yılında Mısır'ın Luxor kentinde bulunmuş ve uzunca bir süre hemen hemen hiç dikkat çekmemişlerdir. Araştırmacılar bu metinlerin ikinci yüzyılın ortalarından kalma olduğu konusunda hemfikirlerdir. Ancak Thiede'nin önderliğinde *The Times* gazetesi bunların ilk yüzyılın ortalarında yazılmış olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre Matta İncili ilk yüzyılın ortalarından önce yazılmış olmaktadır. Ancak bu sansasyonel haberden sonra ilmi bir makale kaleme alan Thiede'nin bizzat kendisi, Matta İncilinin yaklaşık 70 yıllarında bir araya getirildiğini ileri sürmüştür.⁷⁵ Bu iddia yukarıda ifade edilen buluşu değersiz kılarak İncillerin kökeni konusunda bize bilinenin ötesinde yeni bir ışık sunmamaktadır. Hatta Graham Stanton, Thiede'nin hata ettiğini ispat edebileceğini dahi ileri sürmüştür.

69 John Robinson, *Redating the New Testament* (London: SCM Press, 1976).

70 Heyer, *Jesus Matters*, s. 143.

71 Bkz., Florentino Garcia Martinez & Julio Trebolle Barrea, *The People of the Dead Sea Scrolls*, terc., Wilfred D.E. Watson (Leiden: E.J. Brill, 1993), ss. 12-13.

72 Bkz. *The Times* 25 Aralık 1994.

73 Bkz., *The Times* 26 Aralık 1994.

74 Bkz., *The Times* 23 Ocak 1995.

75 Bkz., C.P. Thiede, "Papyrus Magdalen Greek 17 (Gregory-Aland P674. A Reappraisal)", *Tyndale Bulletin*, 46 (1995), ss. 29-42.

Çünkü Stanton da yukarıda ifade ettiğimiz diğer araştırmacılar gibi Thieden'in bu papirüsünün ikinci yüzyılın ortalarına ait olduğunu ve Hıristiyan Kilisesinin kasti olarak söz konusu bu yazmalardan yüz çevirdiğini ileri sürmüştür.⁷⁶

Tarihsel İsa araştırmaları ve buna bağlı olarak İncillerin sundukları bilgilerin tarihin İsa'sının ortaya konmasındaki güvenilirlikleri konusundaki bu örneklerden özellikle son ikisi tatmin edici olmamakla beraber, oldukça ilgi çekicidir. Çünkü bütün bunlar tarihsel İsa konusunda araştırma yapan ciddi araştırmacıların İncillerin kökeniyle İsa'nın yaşamı arasındaki boşluğu mümkün olduğu kadar daraltma ihtiyacı duyduklarını gözler önüne sermektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, Bultmann ve öğrencilerine göre İnciller, İsa'nın yaşamından ziyade ilk Hıristiyan toplumuyla ilgili bilgi verdiklerinden, İsa'nın yaşamını yani tarihin İsa'sını yeniden ortaya koymak isteyenler değil de, sadece Kilise tarihinin başlangıcını betimlemek isteyenler onları kaynak olarak kullanabilirler.

Bununla birlikte yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 1980'lerden itibaren özellikle kuzey Amerika'da Sinoptik İncillerin tarihsel güvenilirlikleriyle ilgili şüphelerin azalmaya başlamasıyla tarihin İsa'sı hakkında araştırmacıların umulandan daha fazla bilgi sahibi olduğu iddia edilmeye başlanmıştır. Çünkü, başlangıçta da ifade ettiğimiz üzere, aydınlanma düşüncesinin bir sonucu olarak 19. yüzyıldan itibaren İsa'nın tanrısal bir varlık değil de, bir beşer olduğu konusundaki ilgi yavaş yavaş artmaya başlamıştı. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra İsa'nın Yahudiliği adeta yeniden keşfedilmeye başlanmıştı. Bu bağlamda İsa'nın beşerliliğini ciddi şekilde dikkate alanların ona tarihte bir yer vererek tarihin İsa'sını araştırmaları gerekmektedir.⁷⁷ Bu bağlamda İsa'nın Yahudiliğinin farkında olan araştırmacılar, diğerlerine nispetle daha iyi bir İsa figürü ortaya koymaya başlamışlardır. Çünkü İsa'nın bir Yahudi olduğunun öne çıkarılması sayesinde İncillerde onun hakkında anlatılan olayların tarihî olarak test edilmesi artık mümkün olmaya başlamıştır. Örneğin günümüzün en önemli Yeni Ahit uzmanlarından biri olan Amerikalı E. P. Sanders, İsa'nın Yahudiliğinden yola çıkarak ve onun dönemindeki Yahudi geleneğini iyi bilerek tarihsel İsa'nın güvenilir bir portresini ortaya koymanın mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Çünkü ona göre, bu şekilde hareket etmek suretiyle İsa hakkında çok şeyin bilinmesi mümkündür.⁷⁸ Hatta Sanders, İsa'nın yaşamı hakkındaki kaynakların Büyük İskender'in hayatı ile ilgili kaynaklardan daha fazla olduğunu dahi ileri sürmektedir. O bunu söylerken, İncil yazarlarının tüm yazdıklarının tarihsel olarak doğru ve güvenilir olduklarını ifade etmemektedir. Çünkü İncil yazarlarının ifadeleri doğrultusunda oluşturulacak tarihsel İsa figürünün bazı muğlak ve gizemli yönlerinin olması kaçınılmazdır. Ancak bu muğlaklığa rağmen Sanders'a göre İncillere dayanarak İsa hakkında en azından şu bilgilere sahip olmamız mümkündür:

76 Bkz., G.N. Stanton, *Gospel Truth? New Light on Jesus and the Gospels* (London: 1995).

77 Heyer, *Jesus Matters*, s. 146.

78 Sanders, *The Historical Figure of Jesus*, s. 5.

İsa, Yahya'nın vaazlarıyla toplumda dikkat çektiği bir sırada ortaya çıkar. Yahya'nın idam edilmesinden sonra tebliğ faaliyetine başlar ve kendisine 12 havari seçer. Gelmesi an meselesi olan Tanrı'nın krallığının beklentisi içinde hayatını sürdürür. Hastaları iyi ederek kötü ruhlar tarafından sahiplenilen kişileri bu ruhlardan kurtarır. Galile'den Kudüs'e gider ve burada mabette yaptığı bazı işlemlerden dolayı dikkat çeker. Bunun üzerine tutuklanır, yargılanarak ölüme mahkum edilir ve çarمیha geriilir. Ölümünden sonra taraftarları onun ölümden dirildiğı sonucuna yol açacak tecrübe yaşarlar ve bu tecrübe üzerine kendisini giderek İsa'nın orijinal mesajından uzaklaştıran bir cemaat tesis ederler.⁷⁹

İsa Okulu Ekolü

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere üçüncü tarihsel İsa araştırmalarının başlamasına öncülük eden Jesus Seminary üyelerinin (İsa Okulu Ekolü'nün), tarihsel İsa ile ilgili çalışmalarına baktığımızda onların tarihin İsa'sının ortaya konması konusunda son derece önemli çalışmalar yaptıklarını görmekteyiz. Söz konusu bu merkez Robert Funk ve Roy Hoover tarafından İsa'yı ve İncilleri, İncillerin sunduğı bilgilerin doğruluğuna literal olarak inanan, yani onları mutlak anlamda Tanrı'nın sözleri olarak gören evanjeliklerden kurtarmak için kurulmuştur.⁸⁰ Söz konusu bu merkezin açılış toplantısında Funk, projelerini şu ifadelerle özetlemektedir:

Çok önemli bir girişime başlamak üzereyiz. Yalın fakat katı bir şekilde İsa'nın sözlerini, onun gerçekte ne söylemiş olduğunu sorgulayacağız. Bu süreçte kutsalı çevreleyen ve hatta toplumumuzdaki pek çokları için küfürle eşdeğer olan bir soru soracağız... Temel planımız gayet basittir. İsa'nın gerçekte ne söylemiş olduğunu tespit etmek için gelenekte onun adına atfedilen her parçayı inceleyeceğiz. [Bunu yaparken] sadece onun literâl sözlerini değil aynı zamanda onun ifadelerinin en küçük zerrelerini de inceleyeceğiz. [Çünkü biz] Gelenekte muhafaza edilen diğer pek çok sestten ayırt edebildiğimiz kadar onun [İsa'nın] sesini ortaya koymaya çalışıyoruz.⁸¹

Bu amaç doğrultusunda yaklaşık 200 kadar Yeni Ahit araştırmacısı yılda iki kez toplanarak öncelikle İsa'nın sözlerinin tarihsel olarak güvenilirliğini tespit etmeye çalışmışlardır. Bu çalışmanın temel amacı İsa'nın gerçekte kim olduğunu belirlemek ve Kiliseyi asırlardır devam eden İsa ile ilgili ilgisiz ve alâkasız yorumlardan kurtarmaktı. Bu bağlamda İncillerin sunduğı bilgilerin ne ölçüde bizzat tarihsel İsa'ya ait olup olmadıklarını tespit etmek için bir oylama sistemi tesis edilmiştir. Buna göre kırmızı, pembe, gri ve siyah olmak üzere dört çeşit oy rengi tespit edilmiştir. Kırmızı oy "İsa'nın bu sözü söylediğine oldukça eminim."; pembe oy "İsa muhtemelen bu sözü söylemiş olmalı."; gri oy "İsa'nın bu sözü söylemiş olması pek mümkün görün-

79 Sanders, *The Historical Figure of Jesus*, s. 280.

80 Bkz., R. Funk & R. Hoover, eds., *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus* (New York: Macmillan, 1993), ss. 1-2.

81 Robert W. Funk, "The Issue of Jesus", *Foundations and Facets Forum* 1, 1(1985); Ayrıca bkz., Funk & Hoover, *The Five Gospels*, ss. 34-35.

memektedir"; ve siyah oy da "İsa'nın bu sözü söylemediğinden kesinlikle eminim." anlamlarına gelmektedir.⁸²

Bu oylama sistemi doğrultusunda yaklaşık altı yıl devam eden ilk projede Funk ve merkezin diğer üyeleri yılda en az iki kez bir araya gelerek İncillerde İsa'ya atfedilen sözlerin otantikliğini tespit etmeye çalışmışlardır. Yapılan bu çalışma *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus* adı altında 1993 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışmada İsa'ya ait toplam 518 sözün İncillerde 1544 versiyonu olduğu tespit edilmiştir. Bu sözlerden sadece %18'inin İsa'ya aidiyeti mümkün görül-müşken geri kalan %82'sinin tarihin İsa'sına isnadı mümkün görülmemiştir. İsa'nın otantik sözlerinin tespit edilmesi bağlamında yapılan bu çalışmada Easter öncesi İsa'yı, yani tarihin İsa'sını ortaya koymak için öncelikle Sinoptik İnciller gözden geçirilerek İsa'nın gerçek sözleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken Yuhanna İncili, Easter öncesi İsa ile ilgili doğru bir portre çizmediği için çalışmada ona yer verilmemiştir. Sinoptik İncillerdeki ifadelerin İsa'ya aidiyeti ile ilgili bu çalışmalar sonucunda, "İsa'nın Kim olduğu" sorusuna şu cevap verilmiştir: "İsa bir Yahudi oğlu Yahudi'dir. O, sadece Yahudi olarak dünyaya gelmemiş, aynı zamanda bir Yahudi olarak yetiştirilmiş ve tüm hayatı boyunca da Yahudi olarak kalmıştır. O, yeni bir din kurmayı asla aklından geçirmemiştir. Çünkü o, görevinin Yahudi dinsel geleneği içinde olduğuna inanıyor-du. O, diğer Yahudilerle bir Yahudi olarak konuşmuştur. Onun ilk taraftarları da Yahudi idi".⁸³

İncillerde İsa'ya ait olduğu iddia edilen sözlerin otantitesini tespite yönelik bu çalışmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri, İncillerde yer alan, gelecek olan insanoğlu ile ilgili ifadelerin otantik olmadığı; söz konusu bu sözlerin Easter sonrası dönemde ilk Hıristiyan toplumu tarafından ifade edilmeye başlandığının tespit edilmesidir. Bu tespite göre İncillerde yer alan İsa'nın ikinci gelişi ile ilgili ifadeler, çarınha gerilen ve ölümünün üçüncü gününde dirilerek göğe yükselen İsa'nın zaferle geri geleceğini ifade etmek için ilk Hıristiyan toplumu tarafından üretilmişlerdir.⁸⁴ Durum böyle olunca, yani İsa'nın ikinci gelişi ile ilgili İncil ifadeleri, eğer otantik değilse, o zaman İsa'nın gelmesi an meselesi olan dünyanın sonu ile ilgili haberleri insanlara ulaştıran eskatolojik bir peygamber olduğu düşüncesi otomatikman ortadan kalkmış olur. Buna göre İsa eskatolojik bir peygamber değil, kendi Yahudi arkaplanı dahilinde bilge bir kişi, gezginci vaiz ve mucizevi bir hekimdi.⁸⁵

İsa Okulu Ekolü üyeleri ikinci aşama olarak İsa'nın eylemlerinin otantikliği konu-sunu ele alarak bunu da dört yıllık bir süre zarfında sonuçlandırır ve ortaya çıkan

82 Bkz., Borg, *Jesus in Contemporary Scholarship*, s. 106; Funk & Hoover, *The Five Gospel*, ss. 36-37.

83 Heyer, *Jesus Matters*, s.151.

84 İsa'nın ikinci gelişiyle ilgili İncil ifadelerinin otantikliğini tespit etmek için yapılan oylamada bu sözler %80 oranında olumsuz oy almışlardır. Yani oylamaya katılanların %80 İsa'nın ikinci gelişiyle ilgili sözlerin otantik olmadığını ileri sürmüştür. Bkz., Borg, *Jesus in Contemporary Scholarship*, s. 9.

85 Borg, *Jesus in Contemporary Scholarship*, ss. 8-9.

bulguları *The Acts of Jesus: What did Jesus really do?* adı altında 1997 yılında yayımlarlar.⁸⁶ Bu çalışmada İncillerde anlatılan 176 olayla ilgili 387 rapor ele alınıp incelenir ve bunlardan sadece %16'sının İsa'ya nispeti mümkün görünürken %84'nün İsa'ya aidiyeti mümkün görülmemiştir. Jesus Seminary üyeleri şu anda birinci ve ikinci aşamalar sonunda elde ettikleri İsa'nın otantik sözleri ve eylemleri ışığı altında yaşamının bir biyografisini yazmaya çalışmaktadırlar. Bu safhanın tamamlanmasından sonra da merkez üyeleri İncil geleneği üzerinde araştırmalarda bulunmayı planlamaktadırlar.⁸⁷

Jesus Seminary üyeleri bütün bu çalışmaları yaparken metodolojik olarak hikmetli araştırmanın ilmi hikmetin yedi temel direği [*seven pillars of scholarly wisdom*] adını verdikleri şu ilkelerden hareket etmektedirler. 1) Tarihsel İsa ile Hıristiyan imanının arasındaki ayırma, 2) Tarihsel İsa konusundaki kaynaklarla ilgili sinoptik İncillerin Yuhanna İnciline tercih edilmesine, 3) Kronolojik olarak Markos İncilinin önceliğine, 4) Matta ve Luka'nın hipotetik Q İncili'ni birbirlerinden bağımsız kaynak olarak kullandıklarına, 5) Eskatolojik ve apokaliptik olmayan İsa'nın, Schweitzer ve Bultmann'ın eskatolojik İsa'sından kurtarılmasına, 6) İsa'nın sözlerinin uzunca bir süre nakledildikleri sözlü kültürle onların yazıya geçirildikleri yazılı kültür arasında esaslı farklar olduğuna, ve 7) İspat yükümlülüğünün İncillerin otantik olmadığını iddia edenlerin değil de onların otantikliğini savunanların üzerine olduğuna.⁸⁸ Görüldüğü üzere bu ilkelerden ilk dördü yukarıda ifade ettiğimiz üzere 19. yüzyıldan itibaren süregelen İsa araştırmalarının bulgularını yansıtmaktadır. Son üç tanesi ise Jesus Seminary'nin kendi bulgularıdır.

Bu merkezin yürüttüğü son derece önemli çalışmalarla tarihsel İsa'nın tespit edilmesi yönünde attığı en önemli adımlardan biri de Tomas İncili, Q İncili, Markos'un Gizli İncili ve Petrus'un İncili gibi apokrif olarak kabul edilen İncillerin iddia edildiğinin aksine çok daha erken dönemlere ait olduklarını ve bu bağlamda da onların İsa'nın yaşamını tespit noktasında kanonik İncillerden daha güvenilir kaynaklar olduklarının iddia edilmesidir.⁸⁹ Nitekim, yukarıda ifade ettiğimiz üzere, İsa'nın tespit edilen otantik sözlerinin toplandığı *The Five Gospels* adlı eserde Tomas İncili⁹⁰ beşinci İncil olarak kabul edilmektedir.

Buraya kadar ifade ettiğimiz üzere tarihsel İsa araştırmalarında bir rönesans olarak kabul edilen 1980'lerden sonraki dönemde öne çıkan tarihsel İsa araştırmacılarını

86 Bkz., Robert Funk ve diğerleri, *Acts of Jesus: The Search for the Authentic Deeds of Jesus* (San Francisco: Harper, 1997).

87 Bkz., R.W. Nelson, *The Jesus Seminar's Search for the Authentic Sayings of Jesus: An Examination of Phase One of the Seminar's Quest for the Historical Jesus* (Gospels), Basılmamış Doktora Tezi, Rice University, 1999, ss. 1-2.

88 Funk & Hoover, *The Five Gospels*, ss. 2-5.

89 Brehm, "Will the Real Jesus Please Stand?", s.7.

90 Tomas İncili yukarıda Mısır'da 1945 yılında bulunmuştur. Bu İncil tarihsel İsa ve onun öğretisi konusundaki en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilir. İsa'ya atfedilen 114 ifadeden oluşur. Söz konusu bu İncil muh-

bulgularına göre iki temel kategoriye ayırabiliriz. Bunlardan ilk grubu İsa'nın Tanrının krallığını vaaz eden eskatolojik bir peygamber olduğunu savunan E. P. Sanders, John F. Meier ve T. Wright gibi araştırmacılar oluşturmaktadır. Aşağıda göreceğimiz üzere bu araştırmacılar Weiss ile başlayan Schweitzer ile devam eden ve Bultmann ile zirveye ulaşan İsa'nın eskatolojik bir peygamber olduğu yönündeki görüşü aynen devam ettirmektedirler. İsa'nın eskatolojik bir peygamber değil de kendi Yahudi bağlamı çerçevesinde gezginci bir vaiz, bir öğretici ve şifa dağıtıcı olduğunu savunan Marcus Borg, Dominic Crossan ve Burton Mack gibi araştırmacılar da ikinci grubu oluşturmaktadır. Aşağıda göreceğimiz üzere bu araştırmacılar, geleneksel İsa anlayışı hariç, İsa hakkındaki her türlü düşünceye açıktır. İsa hakkındaki yeni araştırmaların sonuçlarını daha iyi görebilmek için bu iki grubun İsa anlayışlarını daha detaylı olarak incelemeye geçiyoruz.

Eskatolojik Bir Peygamber Olarak İsa

Yukarıda gördüğümüz gibi İsa'nın, eskatolojik bir peygamber olarak kabul edilmesi ilk defa Weiss'in 1892 yılında yayımladığı *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God* adlı eseriyle gündeme gelmiştir. Weiss'in bu çalışmadaki temel hedefi, İsa'nın bizzat kendi anlayışına yabancı olan liberal teolojideki Tanrı'nın krallığıyla ilgili ifadeleri karşılayarak sona erdirmektir. Ona göre "İsa'nın düşündüğü Tanrı'nın krallığı öznel, içe dönük (dahili) veya manevi bir krallık olmayıp kişilerin gireceği veya birbirleriyle paylaşacağı bir mekân ya da gökten inen bir hazine anlamında nesnel bir mesih krallığıydı". İncillerde "rab duası" olarak bilinen ifadelerde belirtildiği gibi Tanrı'nın olağanüstü gücünün gökten inişi tamamıyla gelecekte vuku bulacaktı. Weiss'e göre bu krallık, şeytanın egemenliğine (krallığına) karşı bir krallıktı. Bu nedenle İsa, kendi misyonunu "kutsal ruh" olarak adlandırılan Tanrı'nın gücü vasıtasıyla, şeytanın yeryüzündeki idaresini ortadan kaldırmak/def edici olarak görüyordu. Buna göre, İsa'nın, gelmesini an meselesi olarak gördüğü bu krallık manevi/ruhanî bir krallık değildi. Tanrı'nın Krallığıyla ilgili bu görüşleri ileri süren Weiss, İsa'yı dini bir dünya görüşü bağlamında yaşayan zamanın sonunun bir peygamberi (*eschatolojik prophet*) olarak tasvir etmiştir.⁹¹

Weiss tarafından ifade edilmeye başlanan İsa'nın eskatolojik peygamber olduğu düşüncesi Schweitzer⁹², Bultmann⁹³ ve Bronkamm⁹⁴ tarafından da devam ettirilmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere 20. yüzyılın en önemli Yeni Ahit teologlarının başında gelen Bultmann'ın yaptığı gibi Bronkamm, İsa'yı bir peygamber, ruhanî bilgiyi

teva bakımından genelde üç bölüme ayrılmaktadır: 1) Sinoptik İncillerdeki ifadelere benzeyen ifadeler, 2) Sinoptik İncillerde bulunmayan ve doğrudan İsa'dan geliyormuş gibi görünen ifadeler, 3) İncil yazarı Tomas'ın içinde bulunduğu geleneğin ayırt edici yönünü ortaya koyan ifadeler. Tomas İncili'nin Türkçe çevirisi için bkz., Ekrem Sankıoğlu, "Tomas İncili", OMÜİFD, 4(1990), ss. 13-25.

91 Roger Haight, *Jesus: Symbol of God* (Maryknoll: Orbis Books, 1999), s. 60.

92 Bkz. Schweitzer, *Quest of the Historical Jesus*.

93 Bultmann, *Jesus and the World*, ss. 120-127.

94 Günther Bronkamm, *Jesus of Nazareth* (New York: Harper, 1960), ss. 56-57.

öğreten bir Rabbî (öğretici) ve bağımsız bir otorite olarak tasvir etmektedir. Reginald Fuller de, İsa'nın kendini eskatolojik bir peygamber olarak gördüğünü ileri sürmektedir. Hatta ona göre, eğer "İsa'nın eskatolojik peygamberliği ondan çekip alınsa [yani İsa'nın rolü eskatolojik bir peygamber olarak düşünülmezse], tamamen anlamsız olmamakla beraber, onun vekilliği birbiriyle alakası olmayan bir şekilde dönüşmüş olur".⁹⁵ Fuller, devamla İsa'nın Tanrı'nın krallığını ilan etmesi gibi eylemleri de söz konusu krallığı hakiki kılmaktadır. Çünkü Tanrı, İsa'nın hastaları iyileştirmesi ve insanlardan kötü ruhları kovması eylemlerinde eskatolojik olarak iş görmektedir. "İsa'nın vekilliği sadece gelecekte vuku bulacak kurtuluşu ilan etmesi bağlamında değil, aynı zamanda bizzat onun tesis edilmesi yani fiiliyata geçirilmesi bağlamında da eskatolojik-peygamber özelliği taşımaktadır."⁹⁶

Diğer bir Yeni Ahit araştırmacısı Ben Meyer de, İsa hakkında benzer değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ona göre İsa, halka yönelik vekilliğini İsrailoğulları'na yönelik bir misyon olarak görüyordu. Bu bağlamda o, Musa'nın ve diğer peygamberlerin öğretilerini tamamlayarak nihai olarak sona erdireceğine inanıyordu. İsa, Tanrı'nın krallığının doğuşunu bazı sembolik eylemlerle ve açıktan açığa tüm topluma ilan etmek suretiyle yapmıştır.⁹⁷ Theissen de peygamberliğin İsa'nın öğretisinin temel ağırlık merkezi olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bir peygamber olarak İsa, Tanrı'yı, Tanrı'nın sözünü ve Tanrı'nın iradesini insanlara bildiren dinsel bir figürdü. İsa, tebliğ hayatı boyunca devamlı surette Tanrı'nın krallığının gelmesinin an meselesi olduğunu vaaz etmiş, Tanrı adına dönemindeki mevcut fikir ve uygulamalarla mücadele etmiş, Yahudi dinsel kurumlarını tenkit etmiş ve Tanrı'dan aldığı mesaj uğruna mevcut otoritelerle çatışma içine girdiğinden dolayı idam edilmiştir.⁹⁸

İsa'nın eskatolojik bir peygamber olduğunu iddia eden ve bu konuda tarihsel İsa araştırmacılarına oldukça malzeme sunan çağımızın en önemli Yeni Ahit araştırmacısı hiç şüphe yok ki yukarıda görüşlerine kısmen değindiğimiz Sanders'dir. O, İsa hakkında yaptığı araştırmalarının hepsinde İsa'yı, "Yahudi restorasyonu peygamberi" yani Yahudiliğin yeniden oluşumuyla ilgili bir peygamber olarak tasvir etmektedir. Bu bağlamda ona göre, İsa'nın mesajının merkezini, İsa tarafından Tanrı'nın iradesi sonsuza dek hakim olsun diye mevcut düzenin siyasal ve sosyal olarak yeniden düzenlenerek yeryüzünde Tanrı'nın hakimiyetini temsil eden yeni bir İsrail krallığı olarak düşündüğü Tanrı'nın krallığı fikri oluşturmaktaydı. Sanders, İsa ve onun temel mesajı hakkındaki bu görüşünü İsa hakkında tarihsel olarak kesin gibi gözüken şu temel noktalar üzerine dayandırmaktadır: 1) İsa, Yahya'nın öğrencisiydi/taraftan veya herhangi bir şekilde onunla irtibat içinde olmuş biriydi. İsa ve Yahya'nın mesajları arasında önemli farklı-

95 Reginald H. Fuller, *The Foundations of the New Testament Christology* (London: Lutterworth Press, 1965), s. 130.

96 Fuller, *Foundations of the New Testament Christology*, s. 129.

97 Ben F. Meyer, *The Aims of Jesus* (London: SCM Press, 1979), s. 169.

98 Haight, *Jesus*, s. 61.

liklar olmasına rağmen, İsa yaklaşan yargı gününe hazırlık olarak Yahudileri tövbe etmeye çağıran Yahya'nın mesajını devam ettirmiştir. 2) İsa'nın kendine on iki havari seçmesi olayı gerçektir ve bu da sembolik olarak on iki Yahudi kabilesinin restorasyonunu, yani yeniden ortaya çıkışını temsil etmektedir. 3) İlk Kilise açıkça eskatolojik bir bilince sahipti ve bu bilinç de İsa'dan kaynaklanmaktaydı. 4) İsa, mabedin tahrip olmasını/yıkılmasını ve onun yeniden tesis edilmesini umuyordu. 5) İsa'nın mabedin yıkılacağına ve yeniden tesisine yönelik bu sezgisini Kudüs'te açıkça izhar ederek bazı radikal eylemlerde bulunması onun çarmıha gerilmesini izah için yeterlidir.⁹⁹

Görüldüğü üzere Sanders, İsa'nın eskatolojik bir peygamber olduğu düşüncesini genelde onun Tanrı'nın krallığı konusundaki tebliğine dayandırmaktadır. Bu bağlamda Sanders'ın Tanrı'nın krallığından ne anladığını da burada kısaca izah etmemiz gerekmektedir. Ona göre Tanrı'nın krallığı, tarihin dışında ve başka bir dünyada gerçekleşecek bir krallık değildir. O, Tanrı'nın bu dünyayı kendi iradesine göre yeniden düzenlemesi, yani bu dünyada Tanrı'nın iradesine dayalı bir idarenin kurulmasıdır. Bu krallık, insanlar tarafından değil de Tanrı'nın gücünün müdahalesiyle kurulacaktır. Sanders'a göre İsa, Tanrı'nın, bu dünyaya müdahale zamanının artık geldiğine ve Tanrı'nın tarihe müdahale ederek kendi iradesine göre İsrail nosyonunu yeniden tesis edeceğine inanıyordu. Nitekim Sanders, İsa'nın bu peygamberlik misyonunu İncillerde ifade edilen İsa'nın manevi ağırlıklı hikâyeleri ve hastaları iyileştirmesi eylemleriyle destekleyerek tamamlar. Sanders, İsa'nın bu misyonunun ölümünden önce Kudüs'te zirveye ulaştığını ifade eder. Çünkü orada ölümüne yol açan olayda İsa radikal bir şekilde mabedin yıkılıp yerine yenisinin inşa edileceğini söyleyerek aslında İsrail'in restorasyonunu ve bu şekilde de yeni İsrail'in ortaya çıkacağını ifade etmek istemişti.¹⁰⁰ N.T. Wright da Sanders'ın yolundan giderek İsa'nın bir peygamber olduğunu ifade etmektedir. Nitekim, ona göre Luka İncili'nde Emmanus yolunda İsa takipçilerinden birine/Kleopas'a atfedilen söze göre de "eylemde ve sözde kudretli bir peygamber" olarak tasvir edilmektedir.¹⁰¹ Wright'a göre İncillerde anlatılan İsa hikâyelerindeki tarihsel unsurlar bir araya getirilip değerlendirildiğinde, İsa'nın apokaliptik gelenek içinde Tanrı'nın krallığını vaaz eden eskatolojik bir peygamber olduğu ortaya çıkar.¹⁰² Zira söz konusu bu tarihsel unsurlara göre İsa, gelecekle ilgili haber veren otorite sahibi bir peygamberdi. O, etrafına bir grup taraftar toplayarak onlara hareketinin temel amacının dejenerasyona uğrayan İsrailoğullarını yenileyerek restore etmek olduğunu izah etmişti. "Çünkü o, İsrail'in Tanrı'sının sözünü, onun şımarık halkına izah eden ve açıklayan bir peygamber olarak göreve çağırıldığına inanıyordu".¹⁰³

İsa'nın eskatolojik bir peygamber olarak görülmesi gerektiğini ifade eden bir başka görüş de yaklaşan Tanrı krallığını, Filistin bölgesindeki şehir ve kasabalardaki sosyal transformasyonun somut ifadeleri bağlamında tasavvur etmektedir. Örneğin bu tarz

99 Sanders, *Jesus and Judaism*, s. 232.

100 Sanders, *Jesus and Judaism*, ss. 61-76; Sanders, *Historical Figure of Jesus*, ss. 183-184.

101 Bkz., Luka, 24: 13-19.

102 Haigh, *Jesus*, 64.

103 Haigh, *Jesus*, s. 64.

bir görüşü ileri süren Richard Horsley'e göre İsa, apokaliptik bir oryantasyona ve düşünce yapısına sahipti. Öyle ki bu dönemde Tanrı'nın, İsrail tarihinde onun restorasyonu için nihai olarak eylemde bulunacağına inanılmaktaydı. Bu argümandan yola çıkan Horsley, silahlı bir isyan vasıtasıyla değil de Tanrı'nın şehirlerde ve kasabalarda fertlerin ve dolayısıyla toplumun yaşamının yenilenmesini sağlamak suretiyle eski düzeni sona erdirip yerine kendi iradesinin hakim olduğu bir düzen kurmak üzere olduğu, İsa'nın da kendini Tanrı tarafından bu yeni düzenin tesisi için görevlendirdiğini ileri sürmektedir.¹⁰⁴

İsa'nın eskatolojik bir peygamber olduğu yönündeki bu görüşleri bir bütün olarak ele aldığımızda şu temel sonuca ulaşabiliriz. Dinsel bir figür olarak İsa'nın en temel karakteristik özelliği, onun İsrailoğullarının restorasyonu için şeytanın idaresinin yıkılarak yerine Tanrı'nın iradesinin hakim olduğu Tanrı'nın krallığının gelmesinin an meselesi olduğunu insanlara vaaz ve ilan eden bir peygamber olmasıdır.

Gezginci Bir Vaiz/Öğretmen ve Şifa Verici Olarak İsa

İsa'nın gezginci bir öğretmen olduğunu ileri süren araştırmacılara göre sinoptik İncillerde İsa'yı bir öğretici veya bir öğretmen olarak tasvir edecek derecede yeterli malzeme bulunmaktadır. Ancak onlara göre söz konusu bu materyaller incelendiğinde onlardan İsa'nın döneminde farklı öğretmenlerin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda sorun, İsa'nın bu öğretmenlerden hangisine benzediğidir. Biz burada sadece tarihsel İsa konusunda araştırmalarda bulunan ilim adamlarının bulgularını temel aldığımız için İsa'yı popüler bir halk felsefecisine benzeyen Yahudi bir öğretmen olarak gören John Dominic Crossan, Burton Mack ve Marcus Borg'un görüşleri üzerinde durduktan sonra, onu bir şifa verici olarak gören Vermes'in görüşlerine geçeceğiz.

Crossan'ın tarihsel İsa ile ilgili görüşleri, temel olarak onun *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*¹⁰⁵ (Tarihsel İsa: Akdenizli Köylü Bir Yahudi'nin Yaşamı) adlı meşhur eserinde bulunmaktadır. Crossan bu eserinde genel olarak Sinoptik İncillerdeki tarihsel İsa ile ilgili bilgilerin tarihsel olarak güvenilirliğini kabule karşı ihtiyatlı görünmektedir. Çünkü ona göre bu İncillerin sunduğu tüm delillerin, muhtelif testlerden geçirildikten ve onlara çeşitli kriterler uygulandıktan sonra onların tarihsel olarak güvenilir olup olmadıklarına karar verilmelidir. Crossan, İsa'nın tasvir edildiği kontekste ilgili olarak da onu Yahudi Kutsal Kitapları'nda temsil edilen gelenek bağlamında düşünmek yerine, döneminde Galile bölgesindeki kültürel antropolojiyi, tarihsel ve sosyal yapıyı incelemek suretiyle anlamaya çalışır. Bu bağlamda o, İsa'yı kutsal kitaplarda yansımaları bulduğu şekliyle geçmiş dinî tarihin bir

104 Haigh, *Jesus*, s. 65.

105 John Dominic Crossan, *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant* (San Francisco: Harper, 1991).

devamı olarak görmek yerine, onu sınıf ve diğer sosyal farklılıklarla sömürgeciliğin ve bozulmanın politik dinamikleriyle şekillenmiş seküler, sosyal ve kültürel bir yapı içine yerleştirmektedir.¹⁰⁶

İsa'yı bu bağlam içine yerleştirdikten sonra Crossan, onu toplumun en alt sınıftan ortaya çıkmış köylü ve zanaatkar [el işçisi] biri olarak tasvir etmektedir. Ona göre bu vasıflara sahip olan İsa, aynı zamanda döneminde Galile bölgesini etkileyen kültürel ve sosyal hellenizasyon politikasından da etkilenmişti. Bu nedenle o, halka yönelik umumi tebliğinde popüler bir sinik¹⁰⁷ filozofa benzer rol üstlenmişti. Zira bu dönemde sinisizm, bir yaşam tarzıydı ve sinik de insanlara sunduğu mesajı bizzat yaşamında yerine getiren kişiydi. Onun mesajında özgürlük aziz ve üstün tutulmakta, fakirlik de iç özgürlük için gerekli bir şart olarak benimsenmekteydi. Sinisizm aynı zamanda baskı ve zulme karşı da bir reaksiyonda bulunmayı gerektiriyordu. İşte Crossan, Yunan-Roma kaynaklarındaki bu tarz figürlerle ilgili bilgileri toplayarak onları İsa'nın, taraftarlarına yönelik öğretisiyle ve bizzat kendi eylemleriyle alâkalandırarak onun sinik bir filozofu andırdığını ileri sürmektedir. Çünkü ona göre sadece İsa'nın öğretisi değil, aynı zamanda onun eylemleri, giyim kuşamı da siniklere oldukça benzemektedir. Zira İsa da onlar gibi fakir ve seyyah bir vaazcıydı.¹⁰⁸

Crossan'a göre bir sinik olan İsa, faaliyetlerine gelmesi an meselesi olan Tanrı'nın krallığının ışığı altında insanları tövbe etmeye davet eden Yahya'nın öğrencisi olarak başlamış; ancak daha sonra onun apokaliptik mesajını artık daha kabul edemeyecek bir noktaya geldiğinde ondan ayrılmıştır.¹⁰⁹ Çünkü İsa'nın anlayışına göre, Tanrı'nın krallığı tüm insanî idareleri aşkınlaştıran ve yargılayan bir idare olarak O'nun idaresinin içselleştirilmesinden müteşekkildir.¹¹⁰ Crossan'a göre Tanrı'nın krallığı gelecekte ziyade mevcut duruma, yani şu ana yöneliktir ve mevcut şartlar veya her zaman mevcut ilahî idare dahilinde bir kimsenin nasıl yaşayacağını tahayyül eder. Bir kimse hikmet veya iyilikle, erdemlilikle, adaletli olmakla bu krallığa girebilir. O krallık gelecekteki bir yaşamın ümidi olmaktan ziyade şu an için bir yaşam tarzıdır. Bu nedenle o, ahlâkî bir krallıktır.¹¹¹

Crossan, İsa'nın vaaz ettiği Tanrı'nın krallığını bu şekilde nitelendirdikten sonra onu, resmi otoriteye veya döneminin dinsel otoritesinin kurumsal yapısına muhalif olan biri olarak tasvir etmektedir. Çünkü bir iyileştirici/şifa verici olarak İsa'nın gücü, dinsel kurumların tenkidini ima etmekteydi.¹¹² İsa'nın, toplumun tüm kesimleriyle özellikle de hor görülenlerle birlikte aynı masada yemek yemesi, erkek-kadın, fakir-zengin, Gentile-Yahudi arasında herhangi bir ayırım ve hiyerarşik yapıyı tamamiyle ortadan kaldırmaktaydı. İşte bu tarz bir hareket, mevcut idareye açıkça bir meydan

106 Crossan, *The Historical Jesus*, ss. xxviii-xxxiv.

107 Sinik: Hikmetli kimse, popüler felsefeci (halk filozofu) ve gezgin zahit anlamına gelmektedir.

108 Crossan, *The Historical Jesus*, ss. 72-88; 340-341.

109 Crossan, *The Historical Jesus*, s. 259.

110 Crossan, *The Historical Jesus*, s. 266.

111 Crossan, *The Historical Jesus*, s. 292.

112 Crossan, *The Historical Jesus*, ss. 138, 157-158, 266-273, 298-300, 324-325.

okuma niteliği taşıyordu.¹¹³ Görüldüğü üzere Crossan, İsa geleneğinin çeşitli özelliklerini alarak bunlardan bir İsa tasviri yapmaya çalışmaktadır. Buna göre İsa'nın hastaları iyileştirmesi, kötü ruhları insanlardan kovması, günahlı-günahsız, fakir-zengin, kadın-erkek, Yahudi-Yahudi olmayan gibi bir ayırma girmeden tüm insanlarla bir araya gelmesi ve onlarla aynı sofrayı paylaşması ve mevcut otoriteyi özellikle Yahudi dinsel otoritesini açıkça tenkit etmesi onun tıpkı Yunan-Roma kültüründeki sinik filozoflar gibi bir öğretmen, gezgin bir vaazcı olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Crossan bütün bu izahlardan sonra kendi pozisyonunu şu şekilde özetlemektedir:

Benim teklifim şudur: Apokaliptik ve *sapiental* düşünceden yazıcı ve köylülere geçtiğimizde, İsa'yı *sapiental* ve köylü tarafından şekillenmiş bir dairenin dörtte biri kadar bir bölüme yerleştirmek gerekli olur. Onun meselleri ve vecizeleri tarafından tasvir edilen krallık, o anda ilan edilen bir krallık değil de bizzat yaşanan/icra edilen bir krallıktı. Çünkü Crossan'a göre *sapiental* eskatoloji, Tanrı'nın mevcut gücü açıkça tüm insanların üzerinde olsun diye burada ve şu anda nasıl yaşanacağını bilinmesinin hikmeti üzerinde vurgu yapar. ... Apokaliptik eskatolojide biz Tanrı'yı eylemde bulunsun diye bekleriz. Halbuki *sapiental* eskatolojide Tanrı bizim eylemde bulunmamızı bekler.¹¹⁴

Crossan'la aşağı yukarı aynı fikri savunan Burton Mack da İsa ile sinik filozofun yaşamı ve eylemleri arasındaki mukayesede İsa'yı bu tarz bir figüre benzetmek için yeterince sebep olduğunu ifade eder. Bu bağlamda Mack'ın görüşlerine geçmeden önce onun görüşlerini dayandırdığı İsa ile ilgili materyal üzerinde kısaca duralım. Mack, İncillerdeki tarihsel İsa ile ilgili bilgilerin tarihsel gerçekliği konusundaki araştırmasında Q İncili üzerinde yoğunlaşmaktadır. O, bu İncili derinlemesine inceledikten sonra ondaki en erken söylemlerin oluşturduğu pasajlar ayırır ve bunlardan geriye kalan söylemlerin oluşturduğu kısmı seçme Q (*Q prime*) diye adlandırır¹¹⁵ ve onun MS. 45-55 yılları arasında yazıldığını söyleyerek bu kısmın tarihsel İsa'ya atıfta bulunan en eski metin olduğunu ileri sürer. Ona göre bu kısım, araştırmacıları tarihsel İsa ve onun hareketinin en erken safhalarıyla temasa sokmaktadır. Bu bağlamda o şöyle der: "Bu metinler bir arada görüldüğünde onlar anlaşılabilir bir dizi hikmetli gözlemler ve Ortodoks olmayan talimatlar ifade ederler. Günlük yaşam üzerine eleştiride bulunmaktan zevk alırlar ve insanlara âdet ve geleneklere uymayan davranışları tavsiye ederler".¹¹⁶ Bu ifadeler halkı baskı altında tutanları hedef alır ve mevcut sosyal âdetleri/gelenek ve görenekleri tenkit ederler. Ancak bunu yaparken onlar, alternatif bir sistem ve sosyal değişme de önermezler. Söz konusu bu ifadelerin temel amacı, fakir ve baskı altındaki insanların daha iyi yaşamalarını sağlamaktır. Bu

113 Crossan, *The Historical Jesus*, s. 263.

114 Crossan, *The Historical Jesus*, s. 292.

115 Mack, *The Lost Gospel*, s. 107.

116 Mack, *The Lost Gospel*, s. 110.

bağlamda onlar sadeliği, herhangi bir ipotek altında olmayan bir yaşamı, her türlü endişeden arınmayı ve fitratla yakınlaşmayı tavsiye etmekteydiler.¹¹⁷

Tarihsel İsa ile ilgili bu ilk bilgilere işaret ettikten sonra Mack, popüler sinik filozoflarla İsa'nın öğretisi arasındaki paralelliklere dikkat çeker. "Q primedaki İsa'nın sözleri taraftarlarının onu sinige benzer bir gezgin vaazcı olarak düşündüklerini göstermektedir".¹¹⁸ Mack'a göre sinikler her şeyden elini eteğini çekmiş bir yaşamı kucaklayan halk adamı, sosyal tenkitçi, mevcut kültürel ve sosyal davranışların statükosuna karşı mücadele eden kişilerdi. "Çarşı ve pazar yerleri siniklerin sosyal ve kültürel baskılardan kurtuluşun, yaşayan örneklerini sundukları ve mevcut devlet olayları ile ilgili insanlara açıklamalarda buldukları platformlardı".¹¹⁹ Mack'a göre sinikler yaşadıkları ve faaliyette buldukları toplumlarda tıpkı hicivciler, politik karikatüristler, stand up komedyenler gibi alternatif değerler ve yaşam tarzları ileri sürerlerdi. Ayrıca sinikler topluma teşhis koyan ve bu teşhise uygun tedavi yollarını da sunan hekimlerle de mukayese edilebilirler. Ona göre söz konusu bu siniklerin bilgin kimse olmaması da gerekmiyordu. "Onların görevi, hakikatin öğreticileri olarak insanlara bilmedikleri şeyleri zorla empoze etmek değildi. Onlar bildikleri şeylere uygun olarak yaşamak suretiyle insanlara hem örneklik teşkil ediyor hem de onlara meydan okuyorlardı".¹²⁰ Onlar, içinde yaşadıkları sosyal sistemleri reforme etmekten ziyade, faaliyetlerini daha çok fertlere yönelterek onları fitratlarındaki hikmete göre yaşamaya çalışmaya teşvik ediyorlardı.

Siniklerin genel özelliklerini bu şekilde ifade ettikten sonra Mack, İsa'nın hareketinin bir çeşit yerel Yahudi sinik hareketi olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Çünkü bu hareket, insanların inançlarından ziyade onların sergiledikleri eylemler ve toplumdaki ahlâkî emirlerle alakadar olmuştur. İsa bunu yaparken sosyal bir reform hedeflememesine rağmen, toplumdaki kişilerin rolleri ve eşitlikleri üzerinde yoğun olarak durmuştur.¹²¹ Görüldüğü üzere Mack, İsa'nın kendisinin sinik filozoflara, eylemlerinin de onların eylemlerine benzediğini ve dolayısıyla da onun bir çeşit sinik olduğunu ileri sürmektedir.

Önde gelen diğer bir tarihsel İsa araştırmacısı Marcus Borg'da *Jesus: A New Vision* adlı eserinde İsa'yı dünyanın günahları için kendini çarmıhta feda eden ilahî bir kurtarıcı ve Tanrı'nın krallığının eskatolojik bir peygamberi olarak gören geleneksel İsa anlayışından farklılık arz eden "yeni bir İsa vizyonu" ortaya koymaya çalışır. Bu bağlamda o, İsa'nın temelde alternatif bir "hikmet öğretmeni" ve "sosyal bir peygamber" olduğunu ileri sürer.¹²² Borg'a göre İsa, amacı İsrail'in yeniden canlanması, yani yeniden yapılanması olan bir hareketin başlatıcısı idi. Bu süreçte İsa, adaletsizlik ve baskıyı müesses hale getiren Yahudi âlimlerinin temizlik kurallarıyla ilgili politika-

117 Mack, *The Lost Gospel*, ss. 111-112.

118 Mack, *The Lost Gospel*, s. 115.

119 Mack, *The Lost Gospel*, s. 116.

120 Mack, *The Lost Gospel*, s. 119.

121 Bkz., Mack, *The Lost Gospel*, ss. 114-121.

122 Borg, *Jesus: A New Vision* (New York: Harper Collins, 1987), ss. 41-44.

larının toplumda eşitlik ve tüm fertleri kucaklamayı öngören merhamet ve şefkat politikalarıyla yer değiştirmesini sağlamaya çalışmıştır.¹²³ Kısaca, Borg'a göre İsa, karizmatik bir şifa verici, kutsal bir kişi, geleneksel hikmeti sarsarak alternatif hikmet öğreten bir bilge kişi ve amacı İsrail'in yeniden canlanması olan bir harekete önyak olan bir şahsiyetti.¹²⁴ Borg'a benzer şekilde İsa'nın öğretilerinde ifadesini bulan "hikmet" [sophia] düşüncesini ön plana çıkardığı eserinde feminist teolog E.S. Fiorenza da İsa'yı ilk yüzyıl Yahudi geleneği konteksinde bir "hikmet peygamberi" ve sosyal açıdan radikal görüş ve tavırlarıyla yaşadığı toplumda temayüz eden bir reformist olarak nitelendirir. Ona göre İsa'nın hareketi sosyo-politik bir özelliğe sahipti. Çünkü İsa, döneminin Yahudi dünyasına egemen olan tavır ve ideolojiye karşı alternatif bir hareket geliştirme misyonuna sahipti. İşte bu noktadan hareket eden Fiorenza, İsa'nın, yaşadığı dönemdeki çarpık düzeni değiştirmeyi hedefleyen "sosyal bir peygamber" olarak görülebileceğini ileri sürer.¹²⁵

Sinoptik İncillere ve son dönemlerdeki tarihsel İsa araştırmaları neticesinde beşinci İncil olarak kabul edilen Tomas İncili'ne bakıldığında İsa'nın hastaları iyileştirmesi, kötü ruhlar tarafından sahiplenilen kişilerden bu ruhları kovduğu ve kudretli işler yaptığına yönelik oldukça zengin bir materyalin bulunduğunu görmekteyiz. Yahudi araştırmacı Vermes, İncillerdeki bu ifadeleri diğer kaynaklarda bulunan benzer ifadelerle birlikte ele alarak İsa'nın bir portresini ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparken de onun amacı İncillerde İsa hakkında ifade edilen en erken kerygmada bulunan boşlukları doldurmaya çalışmaktı. Bu bağlamda o, İncillerin tarihsel gerçeklikleri hakkında şüpheli olmanın aksine, onlara dayanmak suretiyle tarihsel İsa'nın gerçek özelliklerini ortaya koymanın mümkün olduğunu alakalı iyimser bir tutum sergilemektedir.¹²⁶ Ancak, tarihsel İsa araştırmalarına Vermes'in en önemli katkısı, İsa'nın dinsel durumunu ortaya koymak için İncillerin dışındaki kaynakları da kullanmasıdır. Ona göre Aramca konuşan Galileli bir Yahudi olan İsa, karizmatik bir figürdü.

Vermes'e göre İnciller İsa'nın yaşamının sadece iskeletini ortaya koyarlar. Bu nedenle iskeleti ortaya konan İsa'nın, et ve kemiğe bürünen bir beden olabilmesi için İncillerin dışındaki kaynaklara da baş vurulması gerekmektedir. İşte Vermes, bir Yahudi araştırmacı olarak İncillere ilaveten Yahudi kaynaklarına da dayanarak yeni bir İsa portresi ortaya koymaya çalışır. Bu bağlamda o, öncelikle Yahudi literatüründe haklarında bilgi bulunan İsa'ya benzer diğer dinsel figürleri ele alır ve şu sonuca varır: Dönemindeki karizmatik kişiler ne yaptıysa İsa da onları yapmıştır. Bu nedenle İsa'nın yaşadığı dönemin karizmatik kişileri hakkında elde edeceğimiz bilgiler, tarihsel İsa'nın ortaya konmasında bize yardımcı olacaktır. İşte bu noktadan hareket eden Vermes,

123 Bkz., *Jesus: A New Vision*, ss. 1-20; 125-140.

124 Bkz., Borg, *Jesus in Contemporary Scholarship*, s. 26.

125 Bkz., Borg, *Jesus in Contemporary Scholarship*, ss. 24-25; Haight, *Jesus*, s.77..

126 Vermes, *Jesus the Jew*, s. 253, n.1.

dönemin tarihsel durumuyla uygunluk arz ettiği ve örtüştüğü sürece İncil yazarlarının İsa hakkında söyledikleri şeylerin hem tarihsel hem de doğru olduğunu kabul etmek gerektiğini ileri sürmektedir.¹²⁷

Vermes'in ortaya koymaya çalıştığı bu yeni portrede İsa, hastaları iyileştirme, kötü ruhları insanlardan kovma ve onlara bir şeyler öğretmekle meşgul olan gezgin bir kutsal adam veya bir hasid olarak ifade edilmektedir. İsa bütün bu eylemlerde bulunarak toplumda belli bir şöhret ve taraftar edindi ve belli bir otorite sahibi oldu. Ancak sonunda da dinsel ve sivil otoriteler tarafından politik nedenlerden dolayı idam edildi. Çünkü o, döneminin sosyo-politik ve dinsel yapısına ciddi bir tehdit olarak mütalaa edilmiştir. Vermes'in İsa'nın kimliği ve yaşamıyla ilgili çizdiği portreyi bu şekilde kısaca ifade ettikten sonra şimdi de onun İsa'nın bu yeni portresini çizerken üzerinde durduğu temel noktaları kısaca ifade etmeye çalışalım.

Vermes'e göre tarihsel İsa'yı anlamak için öncelikle İsa'nın yaşadığı bölgenin yapısının çok iyi bilinmesi gerekir. Bilindiği üzere İsa, Galile bölgesinde yaşamış bir Yahudi idi. Bu bölge Judea ve Kudüs'e oranla oldukça sakin bir yerdi. Bu bölgenin insanları dinî uygulamaların detaylarını izleme konusunda fazla katı olmamakla tanınmaktaydı. Galile bölgesi Vermes'e göre genelde Zealotların ve isyancıların temel uğrak yeri idi. İşte bütün bunlardan dolayı Galileli olmak, Kudüs'deki dinsel otorite ve seküler Roma otoritesinin gözünde kişiyi güvenilir yapmaktaydı. Bilindiği üzere İsa bir zealot ve bir isyankâr olmamasına rağmen, sonunda tıpkı onlar gibi muamele görerek idam edilmiştir.¹²⁸

İkinci olarak Vermes, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere İsa'yı kutsal bir adam, bir hasid olarak görmektedir. Vermes, yaptığı eylemlerden yola çıkarak bu kutsal adamı yani İsa'yı karizmatik bir figür olarak tanımlar. Bu kutsal adam profesyonel bir hekim olmamakla birlikte hastaları iyileştirme yeteneğine sahipti. Vermes'e göre İsa'nın sahip olduğu bu iyileştirme gücü, onun Tanrı'nın otoritesini ve gücünü hastalara uygulayarak aracılık etmesiyle bağlantılıydı. İsa aynı zamanda kötü ruhların etkisi altındaki insanları, bu ruhların etkisinden kurtaran bir ruh kovucu idi. Hatta o, Tanrı'nın izniyle günahları bağışlayan bir dinsel figürdü. Vermes bu noktada günahları bağışlamanın bu tarz bir dinsel figür için olağan dışı bir şey olmadığını ileri sürer. Çünkü ona göre İsa'nın hastaları iyileştirmesi ve kötü ruhları insanlardan kovması, Tanrının izniyle günahları bağışlaması gibi özellikleri onların icra edildikleri bağlamda yani karizmatik Yahudilik bağlamında görülmelidir. Yani bu özellikler sadece İsa'ya has yetiler olarak değil, o dönemde karizmatik bir yapıya sahip tüm insanlar tarafından icra edilebilen eylemler olarak anlaşılmalıdır.¹²⁹

Üçüncü olarak Vermes, İsa'nın bir öğretici ve bir öğretmen olduğu üzerinde durmaktadır. Ona göre İsa'nın bir öğretici olarak görülmesi onun karizmatik bir figür

127 Vermes, *Jesus the Jew*, s. 42.

128 Vermes, *Jesus the Jew*, ss. 43-44; 49-50.

129 Vermes, *Jesus the Jew*, s. 58.

olmasına engel değildir. Çünkü İsa gezgin bir vaazcı olarak ibret verici meseller yardımıyla sadece öğretisini benimseyenlere değil, eğitilmiş-eğitimsiz, fakir-zengin, erkek-kadın, Yahudi-Gentile, günahkâr-günahkâr olmayan tüm insanların oluşturduğu kalabalıklara hitap etmiştir. Yani insanlara hitap ederken onlar arasında herhangi bir ayırma gitmemiş, hatta daha çok sosyal olarak alt tabakada olan insanları tercih etmiştir.¹³⁰

Dördüncü olarak ise Vermes, İsa'nın halka yönelik yaptığı eylemler sonucunda elde ettiği otoriteye vurgu yapar. Ona göre İsa bu otoriteyi çalışarak yani araştırmalarda bulunarak değil, sahip olduğu karizmatik şahsiyeti sonucunda elde etmiştir. Vermes, hastaları iyileştirmesi, kötü ruhları kovması gibi eylemlerinden dolayı İsa'yı son derece önemli eylemlerde bulunan bir peygamber olarak da mütalaa etmektedir.

Vermes, tarihsel İsa ile ilgili bütün bu özellikleri ifade ettikten sonra söz konusu bu özelliklerden yola çıkılarak onun eşsiz ve olağanüstü bir yapıya sahip olduğu sonucunun çıkarılmaması konusunda araştırmacıları uyarır. Çünkü ona göre -yukarıda da ifade ettiğimiz gibi- aşağı yukarı İsa ile aynı zamanda benzer eylemlerde bulunan diğer karizmatik figürler Yahudi literatüründe vardı. Bütün bunları dikkate alarak Vermes İsa'yı şöyle tanımlar: "İsa, ilk yüzyıl karizmatik Yahudiliğinin bir parçası ve ilk dönem hasidizminin veya dindarlığının bir örneğidir."¹³¹

Üçüncü İsa araştırmaları özellikle de İsa Okulu Ekolü'nün çalışmaları sonucunda ortaya çıkan İsa imajlarıyla ilgili buraya kadar ifade ettiğimiz bulgulardan şu temel sonucu çıkarabiliriz: Aydınlanma dönemi sonrası Reimarus ile başlayan ve Schweitzer'in *The Quest of the Historical Jesus* adlı eserinin basımıyla sona eren eski araştırmanın politik, moralistik İsa'sına, araştırma olmayan ara dönemin eskatolojik ve apokaliptik İsa'sına ve yeni araştırmanın varoluşsal İsa'sına karşın üçüncü araştırma savunucuları ilk yüzyıl Judea ve Galile bölgesinin sosyal, ekonomik ve dinsel geri planı ışığı altında bir İsa portresi ortaya koymaya çalışmaktadır.

Değerlendirme

200 yılı aşkın bir süredir tarihin İsa'sının ortaya konması yönünde yapılan çalışmalarla ilgili özetlediğimiz hususları bir bütün olarak ele aldığımızda Hıristiyan inancının en temel konusu olan İsa'nın kim olduğu ve fonksiyonunun ne olduğu konusunun Hıristiyan ilahiyatının hâlâ en çok tartışılan konular arasında yer aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü tarihsel İsa'nın ortaya konması konusunda yeterli kaynağa sahip olunmadığından veya diğer bir ifadeyle ister kanonik ister apokrif olsun eldeki İncil metinlerinden yola çıkarak İsa'nın biyografisini ortaya koymanın mümkün olmamasından dolayı Schweitzer'in de altını çizdiği gibi araştırmacı sayısı kadar İsa portresi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle tarihsel İsa konusunda yapılan bu çalışmalar da bize göstermiştir ki geçmişte olduğu gibi gelecekte de ilk yüzyılda yaşayan

130 Vermes, *Jesus the Jew*, ss. 26-27.

131 Vermes, *Jesus the Jew*, s. 79.

ve belirli birtakım eylemlerde bulunan İsa'nın tarihsel kimliğinin ve fonksiyonunun ne olduğunun tam olarak tespit edilmesi mümkün görünmemektedir.

Bu genel sonucu bir kenara bıraktığımızda tarihsel İsa konusunda yapılan çalışmaların onun tarihsel kimliğinin anlaşılması yönünde geçmişe oranla daha fazla katkı sağlayıcı nitelikte olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü bu araştırmalar sayesinde araştırmacılar İsa'yı tek bir bakış açısına, yani İznik-Kadıköy konsillerinde ifade edilen geleneksel Hıristiyan bakış açısına göre anlamak yerine, değişik bakış açılarına göre anlama fırsatını elde etmişlerdir. Bu gelişme de imana dayalı tek tip İsa anlayışının bir kenara bırakılarak çeşitli metotların ve bilim dallarının yardımıyla farklı İsa portrelerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum da tabii olarak araştırmacıları, İsa hakkında bilgi sunan kaynakların bizi tarihin İsa'sına ne kadar yaklaştırdıkları, onların sundukları bilgilerin tarihin İsa'sına ne ölçüde geri götürülüp götürülemeyeceği, İncillerin nasıl oluştuğu ve en erken İncilin hangisi olduğu gibi soruları kendi kendilerine sorarak bu konularda yoğun araştırmaların yapılmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda başta İnciller olmak üzere tüm Yeni-Ahit metinlerinin tarihsel değeri sorgulandı ve sonuç olarak bu metinlerin muhtevalarının tarihî bilgiler değil de, mitosları ihtiva ettikleri ileri sürülmeye başlanmıştır.

İncillerin tarihin İsa'sını ne ölçüde ortaya koyup koymadıkları konusunda yapılan bu araştırmalar sonucunda da kanonik İncillerin tarihin İsa'sının ortaya konması konusundaki yetersizlikleri ortaya çıkınca, araştırmacılar önce apokrif kabul edilen İncillere, daha sonra da Hıristiyanlık dışı kaynaklara baş vurmak suretiyle tarihin İsa'sının kim olduğunu izah etmeye çalışmışlardır. Ayrıca bu gelişmelere ilaveten tarihsel İsa araştırmacıları İsa'nın yaşadığı Galile ve Judea bölgelerinin İsa'nın dönemindeki sosyal, ekonomik ve dinsel arkaplanını da dikkate alarak İsa'nın tarihsel şahsiyetini ve fonksiyonunu tanımlamaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da gittikçe artan sayıda araştırmacı İsa'nın Yahudi oğlu Yahudi olduğu ve vaaz ettiği öğretinin de dönemin sosyo kültürel yapısı bağlamında anlaşılmasına çalışılması gerektiği hususlarının altını çizmeye başlamıştır. Bu bağlamda 200 yılı aşkındır süregelen tarihsel İsa araştırmalarının en önemli katkısı hiç şüphe yok ki Hıristiyan araştırmacıları geleneksel İsa anlayışının yani Hıristiyan imanının İsa'sının ötesine geçerek tüm mümkün kaynakların İsa hakkında sundukları bilgileri kullanarak İsa'yı yaşadığı bölgenin sosyal, siyasal, ekonomik ve tarihsel bağlamı çerçevesinde anlamaya teşvik etmesidir. Çünkü bu sayede Hıristiyan araştırmacılar öncelikle İsa'nın Eski-Ahit'le ve dolayısıyla da döneminin Yahudiliğiyle olan ilişkisini daha iyi anlayacaklarından, onun gerçekte kim olduğu ve fonksiyonunun ne olduğunu daha iyi kavrayacaklardır. Buna bağlı olarak İsa sonrası dönemde ilk Hıristiyan cemaatinin ve bu cemaatin görüşleri doğrultusunda şekillenen İncillerin oluşum süreçlerini daha iyi anlayacaklardır. Sonuçta da İsa'nın yaşamıyla öğretisi ve bu ikisinin ilk Kilisenin imanı yani Kahler'in deyimiyle "biblikal Mesih", Bultmann'ın ifadesiyle "kerygmatic Mesih" ile olan süreksizliğini daha iyi anlayacaklarından, geleneksel Hıristiyan inancının öngördüğü tanrısal karakterli İsa yerine insan İsa'ya daha fazla ilgi duymaya başlayacaklardır. Sonuç olarak tarihsel İsa araştırmalarının Hıristiyanlığın dışındaki kaynakların da İsa'nın

tarihsel kimliğinin ortaya konmasında kullanılabileceğini ortaya koymasđ “diyalog çağđ” olarak adlandırılan g¼n¼m¼z d¼nyasında İslamđ kaynakların, özellikle de Kur’an’ın, İsa ile ilgili bilgilerin de Hıristiyan araştırmacılar tarafından dikkate alınabileceğini ve İsa’nın geręek kimliğinin ortaya konmasđ için onlardan yararlanılabileceğini gündeme getirmektedir. Nitekim, çağımızın önde gelen teologlarından Hans Küng,¹³² Hz. Muhammed’i “Helenist Gentile Hıristiyanlar tarafından değil de Yahudi olan İsa’nın ilk tabiileri tarafından algılanan ve anlaşılan İsa-Masih için bir tanık/şahit olarak” m¼talaa ederek Hıristiyanların Hz. Muhammed vasıtasıyla İsa hakkındaki mevcut gör¼řlerini yeniden gözden geçirme ve bu şekilde de kendi orijinal inançlarına, yani tarihin İsa’sına dönme şansını yakalayabileceklerinin altını çizmektedir.

132 Bkz., Hans Küng, *Christianity and World Religions: Paths of Dialogue with Islam, Hinduism, and Buddhism* (Maryknoll: Orbis Books, 1993), ss. 126-129; Küng’ün Hz. Muhammed’in peygamberliği ile ilgili gör¼řleri için bkz. Mahmut Aydın, “Çağdaş Hıristiyan D¼ř¼n¼rlere Göre Hz. Muhammed’in Peygamberliği”, *Diyanet İlmî Dergi: Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV)- Özel Sayı* (Ankara: DİB, 2000), ss. 271-296.